پیشگفتار

سلام دوست من!

همانطور که می‌دانید یکی از دروس مهم و تاثیرگذار رشتهٔ انسانی «علوم و فنون ادبی» است و در بین دروس تخصصی این رشته بالاترین درصد را در کنکور داراست. فردی موفق است که بتواند هم در امتحانات نهایی و هم در کنکور تراز این درس را به بالاترین حد ممکن برساند.

در کتاب پیش رو تلاش شده است تمام نکات مربوط به امتحانات نهایی و حتی کنکور سراسری به دانش‌آموزان گرامی نشان داده شود تا با داشتن «فرمول ۲۰ درس فنون» بهترین عملکرد را در آزمون‌های پایان سال داشته باشند.

علاوه بر پوشش‌دهی کامل متن کتاب درسی، پاسخ خودارزیابی‌ها و کارگاه‌های تحلیل فصل نیز در آن اعمال شده است تا با خاطری آسوده به تطبیق پاسخ‌های خود بپردازند. همچنین این کتاب دارای بیش از ۷۰۰ سؤال تشریحی در قالب‌های مختلف امتحانی و تستی در سطح آزمون‌های نهایی و کنکور سراسری است. به منظور سهولت دسترسی و آشنایی بیشتر دانش‌آموزان عزیز در پایان کتاب نیز مجموعه‌ای از سؤالات آزمون‌های نهایی اخیر قرار داده شده است. امید است مقبول طبع همه شما مخاطبان گرامی قرارگیرد.

ردیف	موضوع	نمره
۱	مبانی تحلیل متن، تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی	۴
۲	موسیقی شعر	۶
۳	زیبایی‌شناسی	۶
۴	نقد و تحلیل نظم و نثر	۴
جمع		۲۰

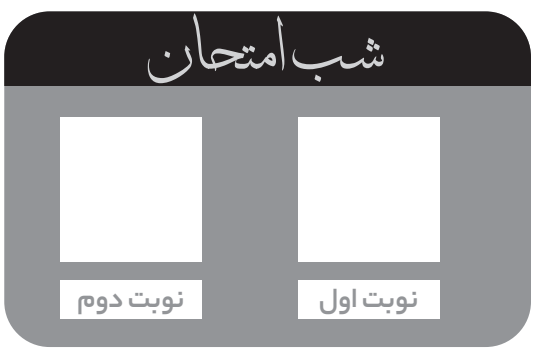
به امید موفقیت‌های بزرگت ...

فهرست

	درسنامه	سؤالات	پاسخ
درس اول: تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های هفتم و ...	۶	۱۹	۱۹۰
درس دوم: پایه‌های آوایی	۲۵	۳۴	۱۹۴
درس سوم: تشبیه	۳۹	۵۴	۱۹۶
درس چهارم: سبک عراقی، سبک‌شناسی قرن‌های ...	۵۸	۶۷	۱۹۹
درس پنجم: پایه‌های آوایی همسان (۱)	۷۱	۸۲	۲۰۱
درس ششم: مجاز	۸۵	۹۴	۲۰۳
درس هفتم: تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های دهم و ...	۹۷	۱۰۵	۲۰۵
درس هشتم: پایه‌های آوایی همسان (۲)	۱۰۸	۱۱۹	۲۰۶
درس نهم: استعاره	۱۲۲	۱۳۴	۲۰۸
درس دهم: سبک هندی، سبک‌شناسی قرن‌های و ...	۱۳۷	۱۴۵	۲۱۰
درس یازدهم: پایه‌های آوایی همسان دولختی	۱۴۸	۱۶۰	۲۱۱
درس دوازدهم: کنایه	۱۶۳	۱۸۶	۲۱۴

امتحان نهایی

آزمون ۱: خرداد ماه ۱۴۰۲ (نوبت صبح)	۲۱۶
آزمون ۲: خرداد ماه ۱۴۰۲ (نوبت عصر)	۲۱۹
آزمون ۳: خرداد ماه ۱۴۰۲ (ویژهٔ غائبین)	۲۲۲
آزمون ۴: شهریور ماه ۱۴۰۲	۲۲۵
آزمون ۵: شهریور ماه ۱۴۰۲ (ویژهٔ غائبین)	۲۲۸
آزمون ۶: خرداد ماه ۱۴۰۳	۲۳۲
پاسخ‌نامهٔ تشریحی آزمون ۱ تا ۶	۲۳۶

بخش ۱

درسنامه

و سؤالات تشریحی

درس اول

تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های هفتم، هشتم و نهم

بستهٔ اول

قرن هفتم

صفحه ۱۲ تا ۱۶ کتاب درسی

مروری بر تاریخ ادبیات سال دهم

در سال دهم خواندیم که شعر پارسی در قرن چهارم، توسّط **رودکی** بنیاد نهاده شده که به همین سبب به او **پدر شعر فارسی** می‌گویند.

در کتاب سال دهم، تاریخ ادبیات پیش از اسلام بررسی شد، روند و سیر شعر و نثر فارسی پیش گرفته شد و تاریخ ادبیات ایران تا قرن ششم بررسی شد.

همچنین در این کتاب با مبحث سبک‌شناسی آشنا شدیم و دریافتیم که بر چه اساس سبک‌های شعر و نثر فارسی را باید طبقه‌بندی کنیم و در بررسی هر سبک باید به چه مواردی توجّه داشته باشیم. آموختیم که بر اساس طبقه‌بندی ملک‌الشّعرای بهار، شعر فارسی دارای ۶ سبک اصلی است:

طبقه‌بندی ملک‌الشّعرا برای شعر فارسی

۱. سبک خراسانی یا ترکستانی (از آغاز شعر فارسی تا قرن ششم)
۲. سبک عراقی (از قرن ششم تا دهم)
۳. سبک هندی (از قرن دهم تا سیزدهم)
۴. دورهٔ بازگشت (در تمام طول قرن سیزدهم)
۵. دورهٔ مشروطه
۶. دورهٔ معاصر

در سال یازدهم با تاریخ ادبیات و سبک دوره‌های عراقی و هندی آشنا می‌شویم و عوامل مؤثر در شکل‌گیری آنها، نکات مثبت و منفی آنها، شعرا و نویسندگان شاخص این سبک‌ها و مسائل مهم در این سبک‌ها را بررسی می‌کنیم.

سبک عراقی از اوایل قرن هفتم تا اوایل قرن دهم به مدّت ۳۰۰ سال سبک غالب متون ادب فارسی بود.

بررسی مسائل تاریخی دخیل در ایجاد سبک عراقی

- مغولان در اوایل قرن هفتم (۶۱۶ هـ . ق) به نواحی مرزی ایران حمله کردند و بعد به تدریج بر نواحی دیگر هم چیرگی یافتند.
- به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران آسیب‌های عمده‌ای رساندند.
- خراسان که کانون فرهنگی ایران بود، ویران شد و بسیاری از مدارس،که مهد علم و فرهنگ بودند از بین رفتند.

نکته

مغول‌ها در کل استراتژی نامنظّمی برای جنگیدن داشتند و اصولاً به چیزی یا به کسی هیچ رحمی نمی‌کردند. آنها تنها به دنبال خون‌ریزی، غارت، به آتش کشیدن و خراب کردن بودند. آنها مردانی به‌شدت قوی‌هیکل بودند که به اندازهٔ چند نفر غذا می‌خوردند و در جنگ‌آوری با اتّکا به زور بازویشان حریفان را به خاک و خون می‌کشیدند. البته این موضوع به نحوهٔ زندگی آنان برمی‌گردد. آنها اقوام بیابانگردی بودند که هیچ درکی از فرهنگ و تمدّن نداشتند. حالا نکتهٔ جالب ماجرا اینجاست که همین مغول‌ها بعد از حدود ۵۰ سال همگی به زبان فارسی حرف می‌زدند که این موضوع، قدرت فرهنگ ایران را اثبات می‌کند.

بزرگانی که در یورش ویرانگرایانهٔ مغول کشته شدند:

۱. عطّار نیشابوری
۲. نجم‌الدّین کبری

نکته

باید دقّت کنید که نجم‌الدّین کبری را با نجم‌الدّین رازی اشتباه نگیرید. نجم‌الدّین کبری ملقّب بود به شیخ ولی‌تراش که مغولان او را به قتل رساندند؛ امّا نجم‌الدّین رازی ملقّب به نجم دایه بود که از چنگ مغولان گریخت و در قرن هفتم کتاب مرصادالعباد را نوشت.

۳. کمال‌الدّین اسماعیل

نکته

او پسرِ جمال‌الدّین عبدالرزّاق بود که به دلیل آوردن معانی جدید در اشعارش، به او لقب خلّاق‌المعانی را داده بودند. او در رابطه با قتل‌عام مغولان در اصفهان در سال ۶۳۳ شعری نوشت که حتما باید آن را به خاطر داشته باشید:

«کس نیست که تا بر وطن خود گرید — بر حال تباه مردم بد گرید
دی بر سر مرده‌ای دو صد شیون بود — امروز یکی نیست که بر صد گرید»

با حملهٔ ویرانگرایانهٔ مغولان و بعد از آن، هجوم وحشیانهٔ تیمور و حکومت ظالمانهٔ این دو، نه تنها بناها و آبادانی‌ها، بلکه بنیان فرهنگ و اخلاق نیز تباه و ویران گردید و دوست‌داران فرهنگ و اخلاق که سرخورده و مأیوس شده بودند اغلب منزوی شدند و به تصوّف پناه بردند تا به آرامش برسند و برای تسکین خود به ادبیّاتی روی آوردند که بر عواطف انسانی، ترویج روحیهٔ تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و اعتقاد به بی‌ثباتی دنیا تکیه داشت.

نکته

دوست‌داران فرهنگ و اخلاق به این نتیجه رسیده بودند که ما هرکاری هم بکنیم، هیچ فایده‌ای ندارد؛ زیرا این تقدیر ماست و باید به این بلاها دچار می‌شدیم و همهٔ آنها تسلیم قضا و قدر شده بودند. (یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های سبک عراقی نیز همین تسلیم شدن در برابر قضا و قدر است.) همین شد که همهٔ آنها به سمت خانقاه‌ها رفتند تا بتوانند آرامشی که از آنها گرفته شده بود را با آموزه‌های تصوّف دوباره به دست بیاورند.

دلیل رواج عرفان و تصوّف:

۱. منزوی شدن پس از حملهٔ مغول ۲. رسیدن به آرامش و تسکین دردها

اتّفاقات تاریخی اواخر دورهٔ مغول:

۱. بساط حکومت آخرین خلیفهٔ عباسی (المستعصم بالله) برچیده شد.
۲. با توجّه به پایان یافتن خلافت، زبان رسمی و رایج عربی و نگارش به آن از رواج افتاد. خرداد ۱۴۰۲
۳. توجّه به زبان فارسی که زبان تودهٔ مردم بود، رونق بیشتری گرفت.

نکته

حکومت عباسیان حکومت مقتدری بود که بیش از ۵۰۰ سال حکومت کرد! پس طبیعی است که در دوران خلافت عباسی، زبان عربی رشد پیدا کند. در سال دهم نیز خواندیم که حتی خیلی از بزرگان ما کتاب‌هایشان را به زبان عربی می‌نوشتند که در سرتاسر جهان اسلام خوانندگان بیشتری داشته باشند. اما وقتی این خلافت از بین رفت، دوباره این مجال به وجود آمد که زبان فارسی جایگاه اصلی خودش را به دست بیاورد.

نکات تستی مهم از این بخش

علّت از رواج افتادن زبان عربی: سقوط حکومت عباسی
زبان فارسی پیش از سقوط عباسیان: زبان تودهٔ مردم
زبان فارسی بعد از سقوط عباسیان: رونق بیشتری گرفت

دلیل نام‌گذاری سبک عراقی

- بعد از مغول، کانون‌های فرهنگی ایران از **خراسان به عراق عجم** منتقل شد. این امر از زمان **سلجوقیان** آغاز شده بود، اما خراسان هنوز به طور کامل ویران نشده بود. شاعران و نویسندگان بزرگ در این دوره غالباً از اهالی عراق عجم بودند.
- شهرهای عراق عجم: اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی و... .

وضعیت زبان و ادبیات فارسی در این دوره

در این دوره زبان و ادبیات فارسی مانند بسیاری از دانش‌های دیگر، با دوره‌های پیش از خود متفاوت شد و به نوعی دچار سستی و نابسامانی گردید.

چرا؟

- بسیاری از دانشمندان و ادیبان کشته و یا متواری شدند.
- دیگر از دربارهای ادب‌دوست و خاندان‌های فرهنگ‌پرور خبری نبود.

عوامل مثبت در این دوره

۱. باعث رشد زبان و ادبیّات و اعتبار ادیبان و اندیشمندان شد.
۲. با انتقال قدرت از خراسان به مرکز ایران، زبان و ادبیّات فارسی در ناحیهٔ عراق عجم گسترش یافت.
۳. در حوزه‌های ری، فارس، همدان و اطراف آنها آثار ارزشمندی پدید آمد.
۴. زمینه‌هایی برای تغییر سبک از خراسانی به عراقی ایجاد شد.
۵. در این زمان قالب‌های جدیدی نیز در شعر و نثر پدید آمد.
۶. زبان و ادبیات فارسی در این عصر به اوج شکوفایی خود رسید.
۷. در هر زمینه ادیبان، شاعران و نویسندگانی ظهور کردند که سرآمد دوران خود و بعد از خود بودند.
۸. قطب‌های شعر و ادب فارسی تماماً در این دوره حضور داشتند.

نکته

در اینکه در آن دوران مغولان همه‌چیز را به سمت ویرانی کشاندند شکّی نیست؛ امّا همین قضیه باعث شد که دوست‌داران علم و فرهنگ که هنوز باقی‌مانده بودند، به تصّوف و شعر روی بیاورند و آن‌قدر درد داشتند که بتوانند همهٔ آن دردها را به اشعارشان انتقال بدهند و البتّه در آن دوره شعر عرفانی هم به وجود آمد که باعث شد بهترین زمان شعر فارسی در آن دوران شکل بگیرد.

شعر این عصر

- نرم و دلنشین و برخوردار از معانی عمیق انسانی و آسمانی شد.
- اکثر شاعران از حاکمان روی برتافتند؛ پس درنتیجه **قصیده** که پیش از این در خدمت ستایش فرمانروایان بود، **کمرنگ شد** و **غزل** که زبان دل و عشق بود، **گسترش یافت**.
- قالب **مثنوی** نیز برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد و در نمونه‌های ارزشمندی مانند **مثنوی مولوی**، حماسه‌های عرفانی سروده شد که قهرمانش، انسان پاک‌نهاد و خداجویی است که به نبرد با هوای نفس می‌پردازد.

بررسی قالب‌های شعری در سبک عراقی

- **قصیده:** از رونق افتاد.
  - زیرا در این دوران از دربارهای ادب‌دوست خبری نبود و قصیده که پیش از این در خدمت فرمانروایان بود، کمرنگ شد.
- **غزل:** گسترش پیدا کرد.
  - زیرا زبان دل و عشق بود
- **مثنوی:** برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد.

نثر این عصر

نثر در این دوره به دو جریان گرایش پیدا کرد:

۱ «**ساده نویسی**» ← در آثاری مثل **طبقات ناصری** و **مرصادالعباد**

۲ «**پیچیده نویسی**» ← با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت که در آثاری چون **تاریخ وصّاف** و **تاریخ جهانگشای جوینی** دیده می‌شود.

معروف‌ترین شاعران و نویسندگان قرن هفتم

- شاعران ← ۱. مولانا ۲. سعدی ۳. فخرالدّین عراقی
- نویسندگان ← ۱. نجم‌الدّین رازی ۲. عطاملک جوینی ۳. خواجه رشیدالدّین فضل‌الله ۴. شمس قیس رازی

مولانا جلال‌الدین محمد بلخی معروف به مولوی

- از شاخص‌ترین شاعران عارف است که در دو محور اندیشه و احساس آثار جاودانه‌ای پدید آورد.
- او در مثنوی معنوی و دیوان شمس، بسیاری از معارف بشری و مسائل عرفانی را بیان کرده است.
- از میان آثار منثور مولانا، «**فیه ما فیه**» و «**مجالس سبعه**» را مولانا گفته و شاگردان نوشته‌اند و «**مکاتیب**»، مجموعه نامه‌های مولانا به قلم خود اوست. اثر اخیر، سبک نثر وی را بیشتر و بهتر نمودار می‌سازد. **خرداد ۱۴۰۲**

سعدی

- فرمانروای ملک سخن، سی و پنج سال گرد جهان گشت، تجربه اندوخت و از هر خرمنی خوشه‌ای چید و «**گلستان**» را **به نثر مسجع** و «**بوستان**» را **در قالب مثنوی** پدید آورد؛ دو اثر ارزشمندی که به ما درس اخلاق و حکمت می‌آموزد.
- استاد سخن نه تنها در **ادبیات تعلیمی** سخنگوی ضمیر خودآگاه ایرانی است، در سرودن **غزل‌های عاشقانه** نیز سرآمد شاعران و نویسندگان فارسی‌زبان است. وی در بیشتر قالب‌های ادبی طبع‌آزمایی کرده و شاهکارهای ماندگاری را در ادب فارسی به یادگار گذاشته است.

فخرالدّین عراقی

- از دیگر شاعران نام‌آور این دوره و صاحب غزل‌های عرفانی زیبا
- «**مثنوی عشّاق نامهٔ**» او مشهور است. **شهریور ۱۴۰۲**
- در هر فصل این مثنوی به یکی از مباحث عرفانی پرداخته و سخن را با تمثیل و حکایت به پایان رسانده است.
- همچنین در کتاب «**لمعات**» خود سیر و سلوک عارفانه را **در قالب نظم و نثر** بیان کرده است. **شهریور ۱۴۰۲**

نجم‌الدّین رازی

- معروف به نجم دایه
- از منشیان و نویسندگان توانا و از عارفان وارستهٔ این دوره است.
- او کتاب «**مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد**» را در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی نوشت.
- نثر کتاب **گاهی ساده و گاه دارای سجع و موازنه** است.
- علاوه بر این نویسنده در خلال موضوعات کتاب، احادیث، آیات و اشعاری از خود و شاعران دیگر نقل می‌کند.
- این اثر که نثری شیوا، آراسته و دل‌انگیز دارد، در بین متون عارفانه از مرتبه‌ای والا برخوردار است.

عطاملک جوینی

- از نثرنویسان این دوره است.
- خاندان او از افراد بانفوذ حکومت مغولان بود.
- وی از نوجوانی به کارهای دیوانی پرداخت و در سفرهای متعدّدی حضور داشت و اطّلاعات فراوانی دربارهٔ تاریخ مغولان کسب کرد، که موجب تألیف کتاب «**تاریخ جهانگشا**» شد.
- این کتاب در شرح ظهور **چنگیز**، احوال و فتوحات او، تاریخ **خوارزمشاهیان**، فتح قلعه‌های اسماعیلیّه و حکومت جانشینان حسن صبّاح نوشته شده است. **خرداد ۱۴۰۲**
- نثر این کتاب **مصنوع و دشوار** است.

خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی

- یکی دیگر از چهره‌های علمی و سیاسی در عصر ایلخانان
- وزیر مقتدر **غازان‌خان و اولجایتو**
- مهمترین کتاب او «**جامع‌التّواریخ**» نام دارد که به **نثری عالمانه و پخته** نوشته شده است. **خرداد ۱۴۰۲**
- **اقدام مهم فرهنگی** او تأسیس **عمارت ربع رشیدی** در **تبریز** است که در حکم دانشگاه آن زمان بوده است.

شمس قیس رازی

- از نویسندگان زبردست این دوره است
- اثر معروفش، «**المعجم فی معاییر اشعارالعجم**»، از نخستین و مهمترین آثار در علم **عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر** است که نثر آن در مقدّمه مصنوع است اما اصل کتاب نثری ساده و عالمانه دارد.

سؤال

۱ با توجه به توضیحات، نام نویسنده و مورخ را در عبارت زیر بنویسید؟ خرداد ۱۴۰۳

الف) از نویسندگان زبردست سبک عراقی است، اثر معروف او، از نخستین و بهترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر به‌شمار می‌رود. (نام نویسنده: .....)

ب) از مورخان مشهور ایران است و موضوع کتابش تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی‌عباس و تاریخ ایران است. (نام مورخ: .....)

۲ مؤسس ربع رشیدی کدام کتاب را تألیف کرده است؟ خرداد ۱۴۰۲

۱) تاریخ جهانگشا ۲) طبقات ناصری ۳) تاریخ گزیده ۴) جامع‌التّواریخ

۳ از میان آثار منثور مولانا (مکاتیب - مجالس سبعه) مجموعه نامه‌های مولانا به قلم خود اوست. خرداد ۱۴۰۲

۴ با از بین رفتن سلطهٔ حکومت بغداد بر ایران، کاربرد لغات عربی (کم - زیاد) شد. خرداد ۱۴۰۲

۵ نویسندهٔ کتاب مجالس سبعه کیست؟ خرداد ۱۴۰۲

۶ درست یا نادرست بودن عبارت‌های زیر را تعیین کنید. خرداد ۱۴۰۲

الف) فخرالدین عراقی مثنوی عشاق نامه را در مباحث عرفانی، به شیوهٔ تمثیل و حکایت و در قالب نظم و نثر، نوشته است. خرداد ۱۴۰۳

ب) کتاب تاریخ جهانگشا در شرح ظهور چنگیز، تاریخ خوارزمشاهیان و حکومت حسن صبّاح است. خرداد ۱۴۰۲

۷ عبارت زیر معرّف کدام شاعر یا نویسنده است؟ شهریور ۱۴۰۲

«شاعر نام‌آور قرن هفتم که در کتاب «لمعات» خود، سیر و سلوک عارفانه را بیان کرده است.»

۸ مثنوی «عشّاق‌نامه» اثر کیست؟ شهریور ۱۴۰۲

پاسخ

۱ الف) شمس قیس رازی ب) حمد الله مستوفی

۲ گزینهٔ «۴» ـ نویسندهٔ کتاب جامع‌التّواریخ، خواجه رشید فضل‌الله همدانی است که عمارت ربع رشیدی را بنیاد نهاد.

۳ مکاتیب مجموعه نامه‌های مولانا به قلم خود اوست.

۴ با از بین رفتن سلطه حکومت بغداد بر ایران کاربرد لغات عربی کم شد.

۵ نویسندهٔ کتاب مجالس سبعه مولانا جلال‌الدین محمد بلخی معروف به مولوی است.

۶ الف) نادرست ب) درست

۷ فخرالدّین عراقی ۸ فخرالدّین عراقی

بستهٔ دوم

قرن هشتم

صفحه ۱۶ و ۱۷ کتاب درسی

در این دوران به دلیل بی‌اعتقادی برخی از ایلخانان مغول و بی‌تعصّبی برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج، فرصتی پدید آمد تا صاحبان مذهب‌های مختلف عقاید خود را ابراز کنند.

پس: چرا در قرن هشتم صاحبان مذاهب مختلف فرصت یافتند تا عقاید خود را ابراز کنند؟

۱. بی‌اعتقادی برخی از ایلخانان مغول نسبت به مذاهب رایج

۲. بی‌تعصّبی برخی دیگر نسبت به مذاهب دیگر

قلمرو بالندگی زبان و فرهنگ فارسی نیز عرصهٔ وسیعی یافت، به طوری که از شبه قارهٔ هند تا آسیای صغیر بسیاری به این زبان سخن می‌گفتند، ضمن اینکه مناطقی مثل مرکز ایران (عراق عجم) به ویژه شهر شیراز، همچنان در حکم مرکز ادبی این عصر به شمار می‌رفت.

از بین رفتن دربارهای ادب‌دوست ایرانی‌تبار، از رونق افتادن قصیده‌سرایی را در پی داشت و زبان شعر جز در سروده‌های شاعران شاخص، مانند خواجو و حافظ، به سستی گرایید.

نکات مهم قرن هشتم

در قرن هشتم، ۱. شهر شیراز در حکم مرکز ادبی به شمار می‌رفت و ۲. قصیده از رونق افتاد.

چرا؟ زیرا دربارهای ادب‌دوست ایرانی از بین رفتند.

زبان شعر در قرن هشتم: رو به سستی رفت؛ البتّه جز در سروده‌های حافظ و خواجو.

معروف‌ترین شاعران و نویسندگان قرن هشتم

- **شاعران** ← ۱. خواجوی کرمانی ۲. ابن یمین ۳. حافظ ۴. سلمان ساوجی ۵. عبید زاکانی
- **نویسنده** ← حمدالله مستوفی

خواجوی کرمانی

- **خواجوی کرمانی از غزل پردازان برجستهٔ قرن هشتم است**؛ شاعری که غزل‌های او بر **حافظ** نیز تأثیرگذار بوده، آنجا که سروده:

«استاد سخن سعدی است نزد همه کس اما دارد سخن حافظ طرز غزل خواجو»

- خواجو چند مثنوی به پیروی از **پنج گنج نظامی** سروده که نشان‌دهندهٔ استادی او در شاعری است. شهریور ۱۴۰۲
- شعر او در مجموع کمال‌یافته و پخته است.

ابن یمین

- شاعر عصر **سربداران**، مردی دهقان‌پیشه بود که قدرت شاعری خود را در **قطعات اخلاقی** آشکار کرده است.
- وی در شعر خود **قناعت‌پیشگی و بی‌اعتباری دنیا** را مورد تأکید قرار می‌دهد. شهریور ۱۴۰۲

«مـــــــرد آزاده در میـــــــان گـــــــروه — گرچـــه خوش‌خـــو و عاقـــل و داناســـت
محتـــــــرم آنگهـــــــی توانـــــــد بـــــــود — کـــــه از ایشـــان بـــه مالـــش استغناســـت
وان کـــه محتـــاج خلـــق شـــد خـــوار اســـت — گرچـــــه در علـــــم بوعلـــــی سیناســـــت»

حافظ

- از شاعران سرآمد قرن هشتم است. او با **تلفیق عشق و عرفان**، غزل فارسی را به کمال رسانید. خرداد ۱۴۰۲
- لحن سخن او گزنده، طنزآمیز و سرشار از خیرخواهی و اصلاح‌طلبی است.
- در غزل او، فرهنگ گذشتهٔ ایران با همهٔ کمال ایرانی – اسلامی خود رخ می‌نماید و شعرش به قول خود او «همه بیت‌الغزل معرفت است»:

«شـعر حافـظ همـه بیت‌الغـزل معرفـت اسـت — آفریـن بـر نفـس دلکـش و لطـف سـخنش»

سلمان ساوجی

- از دیگر شاعران قرن هشتم است که در غزل توجه خاصی به **سعدی و مولوی** داشته و دارای **قصایدی** در سبک عراقی است.
- «**مثنوی جمشید و خورشید**» او **به شیوهٔ داستان‌های نظامی** سروده شده است. خرداد و شهریور ۱۴۰۲

عبید زاکانی

- شاعر خوش‌ذوق و آگاهی است که نکته‌یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی او معروف است.
- شاعری که ناملایمات اوضاع آشفتهٔ روزگار خود را برنمی‌تافت و تزویر و ریاکاری حاکمان را در آثارش به تصویر می‌کشید.
- او در منظومهٔ **موش و گربه** ناهنجاری‌های اجتماعی را به‌خصوص در دو طبقهٔ **حاکمان** و **قاضیان** به شیوهٔ تمثیل بیان کرده است. این شوخ‌طبع آگاه نه تنها در شعر، که در نثر نیز دارای طنزهای ماندگاری است و **رسالهٔ دلگشا**، **اخلاق‌الاشراف** و **صدپند** از آن جمله‌اند. شهریور ۱۴۰۲

حمدالله مستوفی

- از مورّخان مشهور ایران و نویسندهٔ کتاب «**تاریخ گزیده**» است. خرداد ۱۴۰۲
- این کتاب تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی‌عباس و تاریخ ایران را تا سال ۷۳۰ هـ.ق در بر می‌گیرد.

سؤال **۱ درست یا نادرست بودن عبارت‌های زیر را مشخص کنید.**

آ) **«از شاعران سرآمد قرن هشتم ابن یمین است. او با تلفیق عشق و عرفان، غزل فارسی را به کمال رساند.»** خرداد ۱۴۰۲

ب) **«عبید زاکانی در منظومهٔ «موش و گربه» ناهنجاری‌های اجتماعی را به شیوهٔ جدی و انتقادی بیان کرده است.»** شهریور ۱۴۰۲

۲ مورّخ مشهور ایران و نویسندهٔ کتاب «تاریخ گزیده» کیست؟ خرداد ۱۴۰۲

۳ «جمشید و خورشید» اثر کیست؟ خرداد و شهریور ۱۴۰۲

۴ شاعر متناسب با هر گزاره را از کمانک مقابل آن انتخاب کنید. شهریور ۱۴۰۲

آ) **چند مثنوی به پیروی از پنج گنج نظامی سروده است و غزل‌هایش بر حافظ تأثیرگذار بوده است. (خواجوی کرمانی ـ سلمان ساوجی)**

ب) **شاعری که قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی خود آشکار کرده است و در شعرش قناعت پیشگی را مورد تأکید قرار داده است. (حافظ ـ ابن یمین)**

پاسخ **۱** آ) نادرست ـ این توضیحات مربوط به حافظ است.

ب) نادرست ـ به شیوهٔ تمثیل بیان کرده است.

۲ حمدالله مستوفی

۳ سلمان ساوجی

۴ آ) خواجوی کرمانی — ب) ابن یمین

بستهٔ سوم

قرن نهم

صفحه ۱۸ و ۱۹ کتاب درسی

- بعد از غارت‌ها و ویرانگری‌های مغولان، ایران دستخوش حملهٔ بنیان‌برانداز دیگری شد و بر اثر آن، ابنیهٔ فرهنگی، ادبی و اجتماعی کشور یکسره نابود گردید.
- این حادثه به وسیلهٔ تیمور گورکانی صورت گرفت و آنچه پس از حملهٔ مغول سالم یا نیمه سالم مانده بود (مثل فارس) و یا در زمان ایلخانان مغول (جانشینان چنگیز) مختصر تجدید حیاتی یافته بود، همه از میان رفت.
- تیموریان تقریباً **از نیمهٔ دوم قرن هشتم** تا **اوایل قرن دهم** در ایران حکومت کردند و ویرانگریشان ادامه داشت.

نکته

بعد از حملهٔ چنگیز مغول، تیمور به ایران حمله کرد.

اتفاقات مثبت دوران جانشینان تیمور

- بازماندگان تیمور، همچون بازماندگان چنگیز، کم و بیش از فرهنگ ایرانی تأثیر پذیرفتند و بعد از مدتی در ایران متمدن شدند. در عهد آنان، علاوه بر گسترش هنرهایی چون مینیاتور، معماری و تذهیب، **تاریخ‌نویسی** نیز به همان **اسلوب ساده** رواج یافت و ادبیات رونقی تازه گرفت و کسانی مانند **جامی** و **دولتشاه** کتاب‌های ارزشمندی نوشتند؛ هر چند این رونق، **بنیادی نبود** و کتاب‌های تحقیقی این دوره عمدتاً **سطحی** و ادبیات دوره نیز **تقلیدی** و **فاقد نوآوری** بود.
- پس از مرگ تیمور، **شاهرخ** توانست شهر **هرات** را مرکز فرمانروایی خود قرار دهد.
- او با علاقه‌ای که به هنر و فرهنگ اسلامی پیدا کرده بود، از هنرمندان خوش‌نویس، نقّاش و شاعران حمایت نمود. **بایسنقر میرزا** پسر او نیز هنرمند و هنردوست بود و در زمان او هنرمندان، «**قرآن کریم**» و «**شاهنامهٔ فردوسی**» را به خط خوش نگاشتند و با تصاویری زیبا آراستند و آثاری ماندگار از هنر اسلامی عرضه کردند.

معروف‌ترین شاعران و نویسندگان قرن نهم

- **شاعران** ← ۱. جامی ۲. شاه نعمت‌الله ولی
- **نویسنده** ← دولتشاه سمرقندی

جامی

معروف‌ترین شاعر قرن نهم، کتاب «**بهارستان**» را **به سبک «گلستان سعدی»** نوشت و در کتاب «**نفحات‌الانس**» خود نیز «**شیوهٔ تذکرةالاولیای عطّار**» را در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان به کار برد. خرداد و شهریور ۱۴۰۲

او همچنین **مثنوی‌هایی** به پیروی از **نظامی** سرود که «**تحفةالاحرار**»یکی از آنهاست.

- به جامی خاتم‌الشّعرا می‌گویند؛ چون بعد از او شعر سنتی ما ضعیف شد و چون زیاد هم اهل تقلید بود، به او دزد شعرای نامی نیز می‌گویند.

شاه نعمت‌الله ولی

از دیگر شاعران این دوره است که در تصوّف و طریقت مقامی بلند داشته و **سرسلسلهٔ صوفیان نعمت‌اللّهی** به شمار می‌رود. شهریور ۱۴۰۲

- دیوان شعرش مضامین عرفانی دارد.

دولتشاه سمرقندی

- از نویسندگان این قرن است.
- **تذکرهٔ دولتشاه را به تشویق امیرعلیشیر نوایی** نوشته است. خرداد ۱۴۰۲
- این کتاب شرح احوال بیش از صد تن از **شاعران** ایرانی از آغاز تا زمان مؤلف است.
- تنها نویسندهٔ نام‌برده شده در قرن نهم: دولتشاه سمرقندی

نکته

«نفحات الانسِ جامی» و «تذکرةالاولیای عطّار» تذکرهٔ عارفان هستند و «تذکرهٔ دولتشاه اثر دولتشاه سمرقندی»، تذکرهٔ شاعران است.

سؤال ۱ موضوع و محتوای کتاب نفحات‌الانس جامی چیست؟ خرداد ۱۴۰۲

۱) اصول اخلاقی ۲) بیان حقایق عرفانی ۳) بیان سلوک دین ۴) معارف بشری

۲ درست یا نادرست بودن عبارت زیر را مشخص کنید. خرداد ۱۴۰۲

«دولتشاه سمرقندی کتاب «صدپند» را به تشویق امیر علیشیر نوایی نوشته است.»

۳ هر یک از عبارت‌های زیر معرّف کدام شاعر یا نویسنده است؟ شهریور ۱۴۰۲

آ معروف‌ترین شاعر قرن نهم که کتاب بهارستان را به تقلید از گلستان سعدی نوشت.

ب شاعر قرن نهم که در تصوّف و طریقت مقام بلندی داشته و سرسلسلهٔ فرقه‌ای از صوفیان به شمار می‌رود.

پاسخ ۱ گزینهٔ «۲» ـ کتاب نفحات‌الانس به شیوهٔ تذکرةالاولیای عطّار در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان نوشته شد.

۲ نادرست ـ دولتشاه سمرقندی کتاب تذکرهٔ دولتشاه را به تشویق امیر علیشیر نوایی نوشته است. صدپند از جمله آثار منثور عبید زاکانی است.

۳ آ جامی ب شاه‌نعمت‌الله ولی

جدولِ بررسی آثار درس اول

نام کتاب	نام نویسنده	نوع اثر	موضوع و محتوا	قرن
طبقات ناصری	–	نثر ساده	–	هفتم
مرصادالعباد	نجم‌الدّین رازی	نثر ساده	سلوک دین و تربیت نفس	هفتم
تاریخ وصّاف	–	نثر مصنوع	–	هفتم
تاریخ جهانگشا	عطاملک جوینی	نثر مصنوع	شرح احوال چنگیز و تاریخ خوارزمشاهیان	هفتم
مثنوی معنوی	مولانا	نظم (مثنوی)	معارف بشری و مسائل عرفانی	هفتم
دیوان شمس	مولانا	نظم	معارف بشری و مسائل عرفانی	هفتم
مجالس سبعه	مولانا	نثر	–	هفتم
فیه ما فیه	مولانا	نثر	–	هفتم
مکاتیب	مولانا	نثر	نامه‌های مولانا	هفتم
گلستان	سعدی	نثر مسجّع	اخلاق و حکمت	هفتم
بوستان	سعدی	نظم (مثنوی)	اخلاق و حکمت	هفتم
عشّاق‌نامه	فخرالدّین عراقی	نظم (مثنوی)	مباحث عرفانی	هفتم
لمعات	فخرالدّین عراقی	نظم و نثر	سیر و سلوک عارفانه	هفتم
جامع‌التّواریخ	رشیدالدین فضل الله	نثر	–	هفتم
المعجم	شمس قیس رازی	نثر	عروض و قافیه و نقد	هفتم
جمشید و خورشید	سلمان ساوجی	نظم (مثنوی)	–	هشتم
موش و گربه	عبید زاکانی	نظم (مثنوی)	ناهنجاری‌های اجتماعی	هشتم
صد پند	عبید زاکانی	نثر	–	هشتم
رسالهٔ دلگشا	عبید زاکانی	نثر	–	هشتم
اخلاق‌الاشراف	عبید زاکانی	نثر	–	هشتم
تاریخ گزیده	حمدالله مستوفی	نثر	تاریخ ایران تا سال ۷۳۰	هشتم
بهارستان	جامی	نثر مسجّع	اخلاق	نهم
نفحات‌الانس	جامی	نثر	حقایق عرفانی و ذکر حال عارفان	نهم
تحفةالاحرار	جامی	نظم (مثنوی)	–	نهم
تذکرهٔ دولتشاه	دولتشاه سمرقندی	نثر	شرح حال شاعران	نهم

تحلیل ابیات ستایش

الهی شعلهٔ شوقم فزون ساز مرا آتش کن و در عالم انداز

قلمرو زبانی: سادگی و روانی زبان شعر

قلمرو ادبی: شعلهٔ شوق: اضافهٔ استعاری / مرا آتش کن: تشبیه / آتش: استعاره از عشق / عالم: مجاز از مردمِ عالم

قلمرو فکری: معنی: خدایا هر روز زبانهٔ عشق من را شعله‌ورتر و مرا عاشق‌تر کن. من را تبدیل به آتشی کن که در جهان می‌افتد و تمام عالم را عاشق می‌کند. / مفهوم: طلب عشق

الهی ذرّه‌ای آگاهی‌ام بخش رهم بنما و بر گمراهی‌ام بخش

قلمرو زبانی: سادگی و روانی زبان شعر

قلمرو ادبی: بخش (عطا کن) و بخش (ببخش و بیامرز): جناس تام / ذرّه: مجاز از اندک / ذوقافیتین / آگاهی و گمراهی : تضاد

قلمرو فکری: معنی: خدایا اندکی به من آگاهی و دانش اعطا کن و مرا راهنمایی کن و به خاطر جهالت و گمراه بودنم من را ببخش. مفهوم: طلب دانش و راهنمایی از خداوند

ز دانش گوهر پاکم برافروز چراغ چشم ادراکم برافروز

قلمرو زبانی: سادگی و روانی زبان شعر / کمی لغات عربی / گوهر: سرشت، ذات / برافروز: روشن کن

قلمرو ادبی: چراغ چشم: اضافهٔ تشبیهی / چشم ادراک: اضافهٔ استعاری

قلمرو فکری: معنی: خدایا به وسیلهٔ علم و دانش ذات من را نورانی کن و بینش و بصیرت مرا بیشتر کن. / مفهوم: طلب دانش و علم از خداوند

عطا کن جذبهٔ شوق بلندی که نه دامی به ره ماند نه بندی

قلمرو زبانی: سادگی و روانی زبان شعر / جذبه: کشش

قلمرو ادبی: دام و بند: استعاره از وابستگی‌های ما به این دنیا که ما را اسیر خود کردند./ واج‌آرایی «ن» / دام و بند: تناسب

قلمرو فکری: معنی: خدایا به من شوقی را عطا کن که فقط به چیزهای بزرگ بیندیشم و اسیر این دنیای فانی نشوم. / مفهوم: طلب وارستگی و آزادگی

خرد را چاشنی بخش از کلامم زبان را چرب و شیرین کن به کامم

قلمرو زبانی: به‌هم ریختگی اجزای جمله / کام: دهان

قلمرو ادبی: چرب و شیرین بودن زبان: حس‌آمیزی/ کلام و کام: جناس ناقص افزایشی / چرب و شیرین: مراعات‌النّظیر / چرب شدن زبان: کنایه از دلپذیر شدن سخن / زبان: مجاز از سخن

قلمرو فکری: معنی: خدایا سخن من را شیرین و دلپذیر کن و کاری کن که سخن من خرد من را بیفزاید. / مفهوم: درخواست سخن خوش و دلپذیر از خداوند

دلم را چشمهٔ نور یقین ساز در این تاریکی‌ام باریک‌بین ساز

قلمرو زبانی: سادگی و روانی زبان شعر

قلمرو ادبی: دلم را چشمه کن: تشبیه / چشمهٔ نور: اضافهٔ تشبیهی / نور یقین: اضافهٔ تشبیهی / تاریک و باریک: جناس ناقص اختلافی / تاریکی: مجاز از جهالت و گمراهی / باریک‌بین: کنایه از دقت و جزئی‌نگری

قلمرو فکری: معنی: خدایا دل من را سرشار از یقین کن و در دنیایی که پر از تاریکی و گمراهی است، بینشی دقیق و ظریف به من بده تا بتوانم راهم را درست انتخاب کنم. / مفهوم: طلب یقین و نگاهی عمیق از خداوند

تحلیل ابیات موجود در درس اول

کس نیست که تا بر وطن خود گرید / بر حال تباه مردم بد گرید
دی بر سر مرده‌ای دوصد شیون بود / امروز یکی نیست که بر صد گرید

کمال‌الدّین اسماعیل

قلمرو زبانی: سادگی و روانی زبان شعر / دی: دیروز / دوصد: دویست / شیون: گریه و زاری

قلمرو ادبی: قالب: رباعی / بد و بر: جناس ناقص اختلافی / دوصد: مجاز از تعداد زیاد افراد

قلمرو فکری: معنی: هیچکسی باقی نمانده که بر مزار رفتگان بایستد و گریه کند. تا دیروز برای مرگ یک نفر، دویست نفر حاضر بودند و می‌گریستند؛ اما امروز یک‌نفر هم نمانده که برای صدها نفر که کشته شدند گریه کند. / مفهوم:قتل عام مغولان و از بین رفتن همه

مرد آزاده در میان گروه / گرچه خوش‌خو و عاقل و داناست
محترم آنکسی تواند بود / که از ایشان به مالش استغناست
وانکه محتاج خلق شد خوار است / گرچه در علم بوعلی‌سیناست

ابن یمین

قلمرو زبانی: سادگی و روانی زبان شعر / استغنا: بی‌نیازی / عدم استفاده از کلمات عربی غیر رایج

قلمرو ادبی: قالب: قطعه / در علم مانند بوعلی‌سیناست: تشبیه / مَرد: مجاز از انسان

قلمرو فکری: معنی: انسان‌ها زمانی محترم هستند که آزاده باشند و قناعت پیشه کنند. کسی که محتاج دیگری باشد خوار و بی‌ارزش است، حتی اگر علمی مانند بوعلی سینا داشته باشد. / مفهوم: قناعت‌پیشگی و آزادگی

شعر حافظ همه بیت‌الغزل معرفت است / آفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش

حافظ

قلمرو زبانی: سادگی و روانی زبان شعر / زیاد بودن لغات عربی / بیت‌الغزل: بیتی که مبنای سرودن غزل و همینطور بهترین بیت آن غزل است. / دلکش: دلپذیر، خوشایند

قلمرو ادبی: قالب: غزل / بیت الغزل معرفت: اضافهٔ تشبیهی

قلمرو فکری: معنی: تمام اشعار حافظ مانند بیت‌الغزل‌هایی هستند که معرفت و دانش را به انسان اعطا می‌کنند؛ پس آفرین بر زیبایی‌های سخن حافظ و سروده‌های دلپذیر او. / مفهوم: ارزشمندی اشعار حافظ / مفاخره

گفت به مجنون صنمی در دمشق / کای شده مستغرق دریای عشق
عشق چه و مرتبهٔ عشق چیست؟ / عاشق و معشوق در این پرده کیست؟
عاشق یکرنگ و حقیقت‌شناس / گفت که ای محو امید و هراس
نیست به‌جز عشق در این پرده کس / اول و آخر همه عشق است و بس

جامی

قلمرو زبانی سادگی و روانی زبان شعر / افزایش لغات عربی / صنم: بت / مستغرق: غرق شده

قلمرو ادبی قالب: مثنوی / صنم: استعاره از فرد زیبارو / دریای عشق: اضافهٔ تشبیهی / عشق، عاشق، معشوق: جناس اشتقاق / امید و هراس: تضاد / اول و آخر: تضاد

قلمرو فکری معنی: فردی زیبارو در دمشق به مجنون گفت: ای کسی که در دریای عشق غرق شده‌ای! عشق چیست و چه جایگاهی دارد و در این دنیا چه کسی عاشق و چه کسی معشوق است؟ مجنون که عاشقی واقعی بود به او گفت: ای کسی که در بند امید و ترس از عشق هستی، هیچ‌کس و هیچ‌چیزی در این دنیا به جز عشق وجود ندارد و اول و آخر همه‌چیز از عشق است. / مفهوم: ارزشمندی عشق / جامعیّت عشق / ازلی و ابدی بودن عشق

خودارزیابی

۱ | حملهٔ مغول بر محتوای شعر و نثر قرن هفتم چه تأثیراتی گذاشت؟
۲ | دو جریان نثر قرن هفتم را از نظر ویژگی‌های زبانی بررسی کنید.
۳ | شعر سبک عراقی را با شعر سبک خراسانی از نظر قالب مقایسه کنید.
۴ | فکر و اندیشهٔ غالب بر آثار مولانا جلال‌الدّین را بیان کنید.
۵ | چه عواملی سبک ادبیّات فارسی را از خراسانی به عراقی تغییر داد؟ آنها را بررسی کنید.
۶ | کدام‌یک از ویژگی‌های فکری سبک عراقی موجب پیدایش عرفان در قرن هفتم شد؟
۷ | جدول زیر را تکمیل کنید.

	نام نویسنده	نوع نثر کتاب	موضوع و محتوا
گلستان			
مرصادالعباد			
تاریخ جهانگشا			

پاسخ

۱ با حملهٔ مغول، بنیان فرهنگ و اخلاق تباه و ویران شد، دوست‌داران فرهنگ و اخلاق سرخورده و مأیوس شدند و به تصوّف پناه بردند تا آرامش پیدا کنند.
شعر عرفانی با تکیه بر عواطف انسانی و ترویج روحیهٔ تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و اعتقاد به بی‌ثباتی دنیا، انسان نومید روزگار را تسکین بخشید.
با حملهٔ مغول دیگر خبری از دربارهای ادب‌دوست نبود و به همین خاطر قصیده از رونق افتاد و غزل که زبان دل و عشق بود گسترش پیدا کرد.

۲ نثر فارسی در قرن هفتم به دو جریان گرایش پیدا کرد:
الف) ساده‌نویسی: مانند کتاب‌های طبقات ناصری و مرصادالعباد که گاه دارای سجع و موازنه نیز هستند.
ب) پیچیده‌نویسی: مانند کتاب‌های تاریخ وصّاف و تاریخ جهانگشا که دارای نثری پیچیده و سخت هستند و عمدتاً دربارهٔ تاریخ حاکمان وقت نوشته شده‌اند.

۳ در دوران سبک خراسانی، شاعران بیشتر در خدمت حاکمان وقت بودند و به سرودن اشعار ستایشی می‌پرداختند که قالب متناسب با اینگونه اشعار، قالب قصیده بود؛ اما شعرای سبک عراقی بیشتر از قالب غزل استفاده می‌کردند که قالب دل و عشق و احساسات بود.

۴ مولانا در دو محور اندیشه و احساس اشعار خود را به سرایش درآورده و در آثار خود معارف بشری و مسائل عرفانی را بیان کرده.

۵ عوامل سیاسی و اجتماعی مانند: روی کار آمدن حکومت‌های غزنوی و سلجوقی؛
فاصله گرفتن سبک‌های بینابینی از خراسان و نزدیک شدن به منطقهٔ عراق عجم؛
انتقال قدرت از خراسان؛
تغییر مرکز ادبی از خراسان به عراق عجم

۶ پس از حملهٔ مغول، شعرا و دوستداران فرهنگ و ادب منزوی شدند و همین موضوع باعث شد به ادبیّاتی روی بیاورند که بیشتر به امور اخروی نظر داشته باشد و مضامینی مانند اعتقاد به بی‌ثباتی دنیا را دنبال کند.

۷

	نام نویسنده	نوع نثر کتاب	موضوع و محتوا
گلستان	سعدی	مسجّع	حکمت و اخلاق
مرصادالعباد	نجم‌الدّین رازی	ساده و دارای سجع و موازنه	تربیت نفس و سلوک دین
تاریخ جهانگشا	عطاملک جوینی	مصنوع و پیچیده	شرح ظهور چنگیز و تاریخ خوارزمشاهیان

درس در یک نگاه

تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های هفتم، هشتم و نهم

قرن هفتم

- بزرگانی که به دست مغولان کشته شدند ← عطار نیشابوری - نجم‌الدین کبری - کمال‌الدین اسماعیل
- دلیل از رونق افتادن زبان عربی در قرن هفتم ← از بین رفتن خلافت عباسی و پیدا شدن مجال دوباره برای رشد زبان فارسی
- شاعران قرن هفتم
  - شعر سبک عراقی
    - نرم و دلنشین و برخوردار از معانی عمیق انسانی و آسمانی
    - قصیده از رونق افتاد و غزل و مثنوی رشد کردند.
  - نثر سبک عراقی
    - ساده نویسی ← طبقات ناصری - مرصاد العباد
    - پیچیده نویسی ← تاریخ وصاف - تاریخ جهانگشای جوینی
  - مولوی
    - آثار معروف ← مثنوی معنوی - دیوان شمس
    - موضوع: معارف بشری و مسائل عرفانی
    - محور آثار ← اندیشه - احساس
    - آثار منثور ← فیه ما فیه - مجالس سبعه (این دو اثر به قلم مولانا نیست، خودش گفته و شاگردانش نوشته‌اند) - مکاتیب (مجموعه نامه‌های مولانا به قلم خودش)
    - اثری که سبک نثر او را بیشتر و بهتر نمودار می‌سازد: مکاتیب
  - سعدی
    - القاب ← فرمانروای ملک سخن - استاد سخن
    - آثار مشهور ← گلستان به نثر مسجّع - بوستان در قالب مثنوی
    - موضوع آثار ← ادبیات تعلیمی - غزل‌های عاشقانه
  - فخرالدین عراقی
    - آثار مشهور ← عشاق‌نامه (مباحث عرفانی همراه با تمثیل و حکایت) - لمعات (سیر و سلوک عارفانه در قالب نظم و نثر)
- نویسندگان قرن هفتم
  - نجم الدین رازی
    - لقب ← نجم دایه
    - اثر معروف ← مرصاد العباد
    - موضوع ← عرفانی
    - شیوهٔ نگارش ← ۱- ساده و گاهی دارای سجع و موازنه ۲- از دیگران مطالبی نقل می‌کند.
    - نثر کتاب ← شیوا، آراسته و دل‌انگیز
  - عطا ملک جوینی
    - تاریخ جهانگشا
    - موضوع کتاب ← شرح ظهور چنگیز، احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان
    - فتح قلعه‌های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صباح
    - نوع نثر ← مصنوع
  - خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی
    - وزیر مقتدر الجایتو و غازان خان
    - مهم‌ترین کتاب ← جامع‌التواریخ - نثر پخته و عالمانه
    - اقدام مهم فرهنگی او ← تأسیس عمارت ربع‌رشیدی در تبریز
  - شمس قیس رازی
    - اثر معروف ← المعجم
    - موضوع: علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر
    - نثر کتاب: ساده و عالمانه

قرن هشتم

- صاحبان مذاهب مختلف فرصت ابراز عقیده یافتند ← به‌دلیل
  - بی‌اعتقادی برخی از ایلخانان مغول ← نسبت به مذاهب رایج
  - بی تعصبی برخی دیگر
- شهر شیراز در حکم مرکز ادبی بود.
- قصیده از رونق افتاد ← چون ← دربارهای ادب دوست ایرانی از بین رفتند.
- زبان شعر جز در سروده‌های حافظ و خواجو رو به سستی رفت.

- قرن هشتم
  - شاعران قرن هشتم
    - خواجوی کرمانی
      - مهم‌ترین ویژگی: تأثیرگذاری روی حافظ
      - تقلید از پنج‌گنج نظامی
      - شعر او در مجموع کمال‌یافته و پخته است.
    - ابن یمین
      - شاعر عصر سربداران
      - قدرت شاعری او در قطعات اخلاقی است.
      - موضوع اشعار — قناعت‌پیشگی و بی‌اعتباری دنیا
    - حافظ
      - مهم‌ترین ویژگی او — تلفیق عشق و عرفان
      - لحن — گزنده، طنزآمیز و سرشار از خیرخواهی و اصلاح طلبی
      - در غزل او فرهنگ گذشته ایران با کمال ایرانی - اسلامی خود رخ می‌نماید.
    - سلمان ساوجی
      - در غزل به سعدی و مولوی نظر داشته - قصایدی در سبک عراقی سروده
      - مثنوی او — جمشید و خورشید (به شیوهٔ نظامی)
    - عبید زاکانی
      - دلیل شهرت عبید — نکته‌یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی
      - مهم‌ترین منظومه او — موش و گربه (انتقاد از ناهنجاری‌های جامعه در دو طبقه حاکمان و قاضیان)
      - آثار منثور — رسالهٔ دلگشا - اخلاق الاشراف - صد پند
  - نویسندگان قرن هشتم
    - حمدالله مستوفی
      - تنها نویسندهٔ نام‌برده شده در قرن هشتم
      - اثر معروف او — تاریخ گزیده
      - موضوع — تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای عباسی و تاریخ ایران تا سال ۷۳۰
- قرن نهم
  - متمدن شدن بازماندگان تیمور و گسترش فرهنگ و هنر در ایران
  - تاریخ‌نویسی به اسلوب ساده
  - رونقی سطحی در این دوره اتفاق افتاد و کتب آن تقلیدی و فاقد نوآوری بودند.
  - شاهرخ (پسر تیمور) هرات را مرکز فرمانروایی خود قرار داد
  - هنرمندان در دورهٔ بایسنقر میرزا (پسر شاهرخ) قرآن کریم و شاهنامه را به خط خوش نگاشتند.
  - شاعران قرن نهم
    - جامی
      - آثار
        - بهارستان به شیوه گلستان سعدی
        - نفحات الانس به شیوهٔ تذکرة‌الاولیا در بیان حقایق عرفانی و احوال عارفان
        - تحفة‌الاحرار در قالب مثنوی به شیوه نظامی
      - به جامی خاتم‌الشعرا می‌گویند چون بعد از او شعر سنتی ما ضعیف شد.
      - به او دزد شعرای نامی می‌گویند چون زیاد اهل تقلید بود.
    - شاه نعمت‌الله ولی
      - سرسلسله صوفیان نعمت‌اللهی
      - موضوع اشعار: مضامین عرفانی
  - نویسندگان قرن نهم
    - دولتشاه سمرقندی
      - تنها نویسنده نام‌برده شده در قرن نهم
      - اثر معروف — تذکره دولتشاه به تشویق امیرعلیشیر نوایی
      - موضوع — شرح احوال بیش از صد شاعر ایرانی از آغاز

درس ۱ پرسش‌های تشریحی

سؤالات صحیح / غلط

۱. در حملهٔ مغولان، شیراز که کانون فرهنگی ایران بود، ویران شد و بسیاری از مدارس، که مهد علم و فرهنگ بودند، از بین رفتند.
۲. نجم‌الدّین رازی در حملهٔ مغولان کشته شد.
۳. بعد از سقوط خلافت عبّاسی، توجه به زبان فارسی که زبان تودهٔ مردم بود، رونق بیشتری گرفت.
۴. در قرن هفتم قصیده دوباره رونق گرفت.
۵. طبقات ناصری و تاریخ وصّاف از نمونه نثرهای سادهٔ سبک عراقی هستند.
۶. فخرالدّین عراقی در کتاب لمعات خود، سیر و سلوک عارفانه را در قالب نظم و نثر بیان کرده.
۷. نجم‌الدّین کبری معروف به نجم دایه، کتاب مرصادالعباد را به نگارش درآورد.
۸. عطاملک جوینی کتاب تاریخ جهانگشا را با نثری مصنوع و دشوار نوشت.
۹. حمدالله مستوفی وزیر مقتدر غازان‌خان و اولجایتو بود.
۱۰. مهم‌ترین اقدام فرهنگی خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی تاسیس عمارت ربع رشیدی در شیراز بود.
۱۱. در قرن هشتم زبان شعر در سروده‌های تمام شاعران به سستی گرایید.
۱۲. خواجوی کرمانی چند مثنوی به پیروی از سعدی سرود.
۱۳. خواجوی کرمانی شاعر عصر سربداران، مردی دهقان‌پیشه بود که قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی آشکار کرده است.
۱۴. سلمان ساوجی در غزل توجه خاصی به سعدی و حافظ داشته و دارای قصایدی در سبک عراقی است.
۱۵. سلمان ساوجی مثنوی جمشید و خورشید را به شیوهٔ داستان‌های نظامی سروده است.
۱۶. عبید زاکانی در منظومهٔ موش و گربه، ناهنجاری‌های اجتماعی را به خصوص در دو طبقهٔ حاکمان و وکیلان به شیوهٔ تمثیل بیان کرده است.
۱۷. حمدالله مستوفی نویسندهٔ قرن هشتم و صاحب کتاب تاریخ گزیده است.
۱۸. کتاب تاریخ گزیده تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی‌عباس و تاریخ ایران را تا سال ۷۵۰ هـ.ق در بر می‌گیرد.
۱۹. کتاب‌های تحقیقی قرن نهم عمدتاً عمیق و ادبیات این دوره نیز دارای نوآوری بود.
۲۰. پس از مرگ تیمور، شاهرخ توانست شهر هرات را مرکز فرمانروایی خود قرار دهد.
۲۱. در زمان شاهرخ هنرمندان، قرآن کریم و شاهنامهٔ فردوسی را به خط خوش نگاشتند.
۲۲. شاه نعمت‌الله ولی معروف‌ترین شاعر قرن نهم است.
۲۳. جامی مثنوی‌هایی به پیروی از نظامی سرود که تحفة‌الاحرار یکی از آنهاست.
۲۴. جامی کتاب بهارستان را به تقلید از بوستان سعدی نوشت.
۲۵. کتاب تذکرهٔ دولتشاه، شرح احوال بیش از صد تن از عارفان ایرانی از آغاز تا زمان مؤلف است.

سؤالات جای خالی

۲۶. بزرگانی چون عطار نیشابوری، ..... و ..... در حملهٔ ویرانگرایانهٔ مغول کشته شدند.
۲۷. دوست‌داران ادب بعد از حملهٔ مغول منزوی شدند و به ..... پناه بردند.
۲۸. یکی از مهم‌ترین عوامل از رونق افتادن زبان عربی در قرن هفتم، سقوط ..... بود.
۲۹. ..... که پیش از این در خدمت ستایش فرمانروایان بود، کمرنگ شد و ..... که زبان دل و عشق بود، گسترش یافت.
۳۰. قالب ..... برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد.
۳۱. در نثر سبک عراقی کتب ساده‌ای مانند ..... و ..... نوشته شد و کتب مصنوعی مانند ..... و ..... به نگارش درآمد.
۳۲. مولانا در دو محور ..... و ..... آثاری را پدید آورد.

۳۳. تنها اثری که به قلم خود مولانا به نگارش درآمد ..... بود که مجموعه نامه‌های مولاناست.

۳۴. سعدی ..... را به نثر مسجع و ..... را در قالب مثنوی پدید آورد.

۳۵. فخرالدّین عراقی یک مثنوی با عنوان ..... پدید آورد و کتاب ..... را در بیان سیر و سلوک عارفانه در قالب نظم و نثر نوشت.

۳۶. نجم‌الدین رازی معروف به ..... از منشیان و نویسندگان توانا و عارفان وارستهٔ قرن هفتم است.

۳۷. نجم رازی کتاب ..... را در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی نوشت.

۳۸. نثر کتاب مرصادالعباد گاه ساده و گاهی دارای ..... و ..... است.

۳۹. خاندان ..... از افراد بانفوذ حکومت مغولان بودند.

۴۰. نثر کتاب جهانگشای جوینی ..... و ..... است.

۴۱. ..... وزیر مقتدر غازان خان و اولجایتو بود.

۴۲. مهم‌ترین کتاب فضل‌الله همدانی ..... نام دارد که به نثری عالمانه و پخته نوشته شده است.

۴۳. مهم‌ترین اقدام فرهنگی فضل‌الله همدانی تاسیس عمارت ..... در تبریز بود.

۴۴. ..... از نویسندگان توانمند قرن هفتم بود که کتاب المعجم فی معاییر اشعار عجم را نوشت.

۴۵. کتاب ..... از نخستین و مهمترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر است که نثری ساده و عالمانه دارد.

۴۶. در قرن ..... به دلیل بی‌اعتقادی برخی از ایلخانان مغول و بی‌تعصّبی برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج، صاحبان مذاهب مختلف فرصت یافتند تا عقاید خود را ابراز کنند.

۴۷. از بین رفتن دربارهای ادب دوست ایرانی‌تبار، از رونق افتادن ..... را در پی داشت.

۴۸. ..... از غزل‌پردازان برجستهٔ قرن هشتم است که غزل‌های او بر حافظ نیز تأثیرگذار بوده.

۴۹. خواجو چند مثنوی به پیروی از ..... سروده که نشان‌دهندهٔ استادی او در شاعری است.

۵۰. ..... شاعر عصر سربداران، مردی دهقان‌پیشه بود که قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی آشکار کرده است.

۵۱. ابن یمین در شعر خود ..... و ..... را مورد تأکید قرار می‌دهد.

۵۲. ..... با تلفیق عشق و عرفان، غزل فارسی را به کمال رسانید.

۵۳. ..... دارای قصایدی در سبک عراقی است.

۵۴. سلمان ساوجی، مثنوی ..... را به شیوهٔ داستان‌های نظامی سروده است.

۵۵. ..... شاعر خوش‌ذوق و آگاهی است که نکته‌یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی او معروف است.

۵۶. عبید زاکانی در منظومهٔ ..... ناهنجاری‌های اجتماعی را به خصوص در دو طبقهٔ ..... و ..... به شیوهٔ تمثیل بیان کرده است.

۵۷. ....، ..... و صدپند از جمله آثار منثور عبید زاکانی هستند.

۵۸. حمدالله مستوفی کتاب ..... را به نگارش درآورد.

۵۹. پس از مرگ تیمور، شاهرخ توانست شهر ..... را مرکز فرمانروایی خود قرار دهد.

۶۰. در زمان ..... هنرمندان، قرآن کریم و شاهنامهٔ فردوسی را به خط خوش نگاشتند.

۶۱. معروف‌ترین شاعر قرن نهم ..... است.

۶۲. جامی کتاب ..... را به سبک گلستان سعدی نوشت.

۶۳. جامی کتاب نفحات‌الانس را به شیوهٔ کتاب ..... نوشت.

۶۴. جامی کتاب ..... را به پیروی از نظامی سرود.

۶۵. کتاب نفحات‌الانس در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال ..... نوشته شده.

۶۶. ..... از شاعران قرن نهم است که در تصوّف و طریقت مقامی بلند داشت.

۶۷. دولتشاه سمرقندی کتاب ..... را به نگارش درآورد.

۶۸. تذکرهٔ دولتشاه سمرقندی به تشویق ..... نوشته شد.

۶۹. تذکرهٔ دولتشاه شرح‌حال بیش از صد ..... ایرانی از آغاز تا زمان مؤلّف است.

سؤالات وصل کردنی

۷۰. هر یک از عبارات گروه «الف» به کدام‌یک از شخصیت‌های گروه «ب» مرتبط است؟ (در گروه «ب» یک مورد اضافی است.)

الف	ب
۱) معروف‌ترین شاعر قرن نهم و صاحب کتاب بهارستان	الف) عبید زاکانی
۲) شاعر خوش‌ذوق و آگاهی است که نکته‌یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی او معروف است.	ب) نجم‌الدّین رازی
۳) شاعر عصر سربداران، مردی دهقان‌پیشه بود که قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی آشکار کرده است.	پ) نجم‌الدّین کبری
۴) در یورش ویرانگرایانهٔ مغول به قتل رسید.	ت) سلمان ساوجی
۵) وزیر مقتدر غازان‌خان و اولجایتو و مؤسّس عمارت ربع رشیدی	ث) جامی
۶) سرآمد شعرای فارسی زبان در سرودن غزل‌های عاشقانه	ج) حافظ
۷) کتاب مرصادالعباد را در سلوک دین و تربیت نفس انسان نوشت.	چ) خواجه‌رشیدالدّین‌فضل‌الله‌همدانی
۸) غزل‌های او بر حافظ تأثیرگذار بوده است.	ح) سعدی
۹) با تلفیق عشق و عرفان غزل فارسی را به کمال رسانید.	خ) مولانا
۱۰) شاعر قصیده‌سرای قرن هشتم	د) ابن یمین
	ذ) خواجوی کرمانی

۷۱. هر یک از عبارات گروه «الف» به کدام‌یک از کتاب‌های گروه «ب» مرتبط است؟ (در گروه «ب» یک مورد اضافی است.)

الف	ب
۱) تاریخ پیامبران، تاریخ خلفای چهارگانه و تاریخ ایران تا سال ۷۳۰	الف) موش و گربه
۲) در این منظومه، ناهنجاری‌های اجتماعی به شیوهٔ طنز و تمثیل بیان شده.	ب) جمشید و خورشید
۳) جامی این کتاب را به تقلید از نظامی سرود.	پ) جامع‌التّواریخ
۴) این کتاب به تشویق امیر علیشیر نوایی نوشته شد.	ت) لمعات
۵) اثر سلمان ساوجی که به تقلید از نظامی سروده شده.	ث) مرصادالعباد
۶) نثر این کتاب در مقدّمه مصنوع و در اصل کتاب ساده است.	ج) تاریخ جهانگشا
۷) این کتاب نثری عالمانه و پخته دارد و در قرن ۷ نوشته شده است.	چ) تذکرهٔ دولتشاه
۸) این کتاب در شرح ظهور چنگیز و تاریخ خوارزمشاهیان نوشته شده.	ح) المعجم
۹) در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسان است.	خ) تاریخ گزیده
۱۰) در این کتاب، سیر و سلوک عارفانه در قالب نظم و نثر بیان شده.	د) نفحات‌الانس
	ذ) تحفة‌الاحرار

سؤالات گزینه‌ای

۷۲. کدام‌یک از گزینه‌های زیر نادرست هستند؟

۱) مغولان در اوایل قرن هفتم به ایران حمله کردند.
۲) در یورش ویرانگرایانهٔ مغول، بزرگانی چون عطّار نیشابوری و نجم‌الدّین رازی کشته شدند.
۳) در اواخر دورهٔ مغول، بساط آخرین خلیفهٔ عباسی برچیده شد.
۴) بعد از سقوط عباسیان، زبان فارسی که زبان تودهٔ مردم بود قوّت بیشتری گرفت.

۷۳. کدام‌یک از گزینه‌های زیر صحیح است؟

۱) با سقوط خلافت عباسی، زبان عربی رشد و گسترش بیشتری پیدا کرد.
۲) بر اثر حملهٔ مغولان، اکثر حاکمان از شعر روی برتافتند و به همین دلیل غزل که زبان دل و عشق بود کمرنگ شد.
۳) قالب قصیده برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد.
۴) شعر دورهٔ مغول، نرم و دلنشین و برخوردار از معانی عمیق انسانی و آسمانی شد.

۷۴. هر یک از کتب زیر به ترتیب چه نوع نثری دارند؟

«تاریخ جهانگشای جوینی / مرصادالعباد / طبقات ناصری / تاریخ وصّاف»

۱) مصنوع / ساده / مصنوع
۲) ساده / مصنوع / ساده / مصنوع
۳) مصنوع / ساده / مصنوع / ساده
۴) ساده / مصنوع / مصنوع / ساده

۷۵. صاحبان آثار زیر به ترتیب صاحب کدام آثار دیگر هستند؟

«لمعات / دیوان شمس / بهارستان / بوستان / صد پند»

۱) عشّاق‌نامه/ مکاتیب / نفحات‌الانس / گلستان / رسالهٔ دلگشا

۲) تاریخ گزیده / مثنوی معنوی / گلستان / تحفه‌الاحرار / موش و گربه

۳) عشّاق‌نامه/ فیه ما فیه / تحفة‌الاحرار / نفحات‌الانس / اخلاق‌الاشراف

۴) جامع‌التّواریخ / جمشید و خورشید / نفحات‌الانس / گلستان / المعجم

۷۶. کدام‌یک از آثار مولانا به قلم خود او نوشته شده است؟

۱) مثنوی معنوی ۲) دیوان شمس ۳) مکاتیب ۴) فیه ما فیه

۷۷. هریک از توضیحات زیر به ترتیب مربوط به کدام شاعر و یا نویسنده است؟

الف) در سرودن غزل‌های عاشقانه، سرآمد شاعران و نویسندگان فارسی‌زبان است.

ب) وی از نوجوانی به کارهای دیوانی پرداخت و در سفرهای متعدّدی حضور داشت و اطّلاعات فراوانی دربارهٔ تاریخ مغولان کسب کرد.

ج) وزیر مقتدر غازان‌خان و اولجایتو بود.

د) شاعر عصر سربداران، مردی دهقان‌پیشه بود که قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی آشکار کرده است.

۱) حافظ / عطاملک جوینی / شمس قیس رازی / ابن یمین

۲) سعدی / خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی / عطاملک جوینی / حافظ

۳) خواجوی کرمانی / سلمان ساوجی / خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی / حافظ

۴) سعدی / عطاملک جوینی / خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی / ابن یمین

۷۸. شعر زیر از کیست و در چه موضوعی سروده شده است؟

«کس نیست که تا بر وطن خود گرید — بر حال تباه مردم بد گرید

دی بر سر مرده‌ای دوصد شیون بود — امروز یکی نیست که بر صد گرید»

۱) عطّار نیشابوری / قتل‌عام مغولان در اصفهان ۲) کمال‌الدّین اسماعیل / قتل‌عام مغولان در اصفهان

۳) کمال‌الدّین اسماعیل / سقوط حکومت عباسی ۴) عطّار نیشابوری / سقوط حکومت عباسی

۷۹. کدام گزینه اطلاعات نادرستی دربارهٔ نجم‌الدّین رازی می‌دهد؟

۱) از منشیان توانا و عارفان وارستهٔ قرن هفتم بود.

۲) لقب او نجم دایه بود.

۳) او کتاب خود یعنی مرصادالعباد را در نثری مصنوع و دشوار تألیف کرد.

۴) او کتاب خود را در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی نوشت.

۸۰. کدام گزینه اطلاعات نادرستی دربارهٔ فضل‌الله همدانی می‌دهد؟

۱) از چهره‌های مهم علمی و سیاسی قرن هفتم بود.

۲) او وزیر مقتدر غازان‌خان و اولجایتو بود.

۳) اقدام مهم فرهنگی او تأسیس عمارت ربع رشیدی در تبریز است که در حکم دانشگاه آن زمان بوده است.

۴) مهمترین کتاب او تاریخ گزیده نام دارد که به نثری عالمانه و پخته نوشته شده است.

۸۱. دورهٔ زندگی چند شاعر یا نویسنده در مقابل آن به درستی آمده است؟

(سعدی: قرن هفتم) (جامی: قرن هشتم) (سلمان ساوجی: قرن هشتم) (عبید زاکانی: قرن هفتم) (دولتشاه سمرقندی: قرن هشتم)

(شاه نعمت‌الله ولی: قرن نهم) (فخرالدّین عراقی: قرن هشتم) (حمدالله مستوفی: قرن هشتم) (شمس قیس رازی: قرن هفتم)

۱) پنج ۲) چهار ۳) هفت ۴) شش

۸۲. نام پدیدآورندگان آثار زیر به ترتیب در کدام گزینه درست آمده است؟

(جمشید و خورشید / تاریخ گزیده / تذکرهٔ دولتشاه / المعجم / اخلاق‌الاشراف)

۱) سلمان ساوجی / فضل‌الله همدانی / دولتشاه سمرقندی / حمدالله مستوفی / خواجوی کرمانی

۲) فضل‌الله همدانی / جامی / امیر علیشیر نوایی / حمدالله مستوفی / عبید زاکانی

۳) سلمان ساوجی / حمدالله مستوفی / دولتشاه سمرقندی / شمس قیس رازی / عبید زاکانی

۴) فضل‌الله همدانی / حمدالله مستوفی / امیر علیشیر نوایی / شمس قیس رازی / خواجوی کرمانی

۸۳. شعر زیر از کیست؟ او در اشعار خود چه چیزی را مورد تأکید قرار می‌دهد؟

«مـــرد آزاده در میـــان گـــروه — گرچـه خوش‌خـو و عاقـل و داناسـت
محتـــرم آنگهـــی توانـــد بـــود — کـه از ایشـان بـه مالـش استغناسـت
وان کـه محتـاج خلـق شـد خـوار اسـت — گرچـه در علـم بوعلـی سیناسـت»

۱) خواجوی کرمانی / قناعت‌پیشگی
۲) ابن یمین / دوست‌داری زبان و ادبیات فارسی
۳) خواجوی کرمانی / دوست‌داری زبان و ادبیات فارسی
۴) ابن یمین / قناعت‌پیشگی

۸۴. کدام‌یک از آثار عبید زاکانی به نظم است؟

۱) موش و گربه ۲) اخلاق‌الاشراف ۳) صد پند ۴) رسالهٔ دلگشا

۸۵. کدام‌یک از گزینه‌های زیر در مورد قرن نهم نادرست است؟

۱) بازماندگان تیمور، همچون بازماندگان چنگیز، کم و بیش از فرهنگ ایرانی تأثیر پذیرفتند و بعد از مدّتی در ایران متمدّن شدند.
۲) کتاب‌های تحقیقی این دوره عمدتاً سطحی و ادبیات دوره نیز تقلیدی و فاقد نوآوری بود.
۳) در این دوران به دلیل بی‌اعتقادی برخی از ایلخانان مغول و بی‌تعصّبی برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج، فرصتی پدید آمد تا صاحبان مذهب‌های مختلف عقاید خود را ابراز کنند.
۴) در زمان بایسنقر میرزا هنرمندان، قرآن کریم و شاهنامهٔ فردوسی را به خطّ خوش نگاشتند و با تصاویری زیبا آراستند.

۸۶. کدام‌یک از گزینه‌های زیر دربارهٔ جامی نادرست است؟

۱) جامی معروف‌ترین شاعر قرن نهم نامیده می‌شود.
۲) او کتاب بهارستان را به تقلید از بوستان به نثر مسجّع نوشت.
۳) او در کتاب نفحات‌الانس خود شیوهٔ تذکرةالاولیای عطّار را پیش گرفت.
۴) او مثنوی‌هایی به پیروی از نظامی سرود که تحفةالاحرار یکی از آنهاست.

۸۷. انتساب چند اثر به نویسندهٔ آن نادرست است؟

(تذکرهٔ دولتشاه: امیر علیشیر نوایی)، (فیه ما فیه: مولانا)، (تاریخ گزیده: فضل‌الله همدانی)، (المعجم: شمس قیس رازی)، (مثنوی جمشید و خورشید: سلمان ساوجی)، (جامع‌التّواریخ: حمدالله مستوفی)، (صدپند: عبید زاکانی)، (لمعات: شاه نعمت‌الله ولی)

۱) سه ۲) چهار ۳) پنج ۴) شش

۸۸. چه تعداد از آثار زیر به نثر نوشته شده‌اند؟

«مکاتیب، لمعات، تاریخ جهانگشای جوینی، رسالهٔ دلگشا، عشّاق‌نامه، جمشید و خورشید، تذکرهٔ دولتشاه»

۱) چهار ۲) پنج ۳) شش ۴) هفت

۸۹. چه تعداد از آثار زیر به نظم هستند؟

«تحفةالاحرار، بهارستان، گلستان، عشّاق‌نامه، موش و گربه، المعجم، نفحات‌الانس، جمشید و خورشید»

۱) دو ۲) سه ۳) چهار ۴) پنج

۹۰. چه تعداد از آثار زیر در قرن هفتم نوشته شده‌اند؟

«اخلاق‌الاشراف، تاریخ جهانگشای جوینی، بهارستان، تذکرهٔ دولتشاه، المعجم، تاریخ گزیده، جامع‌التّواریخ، مرصادالعباد، عشّاق‌نامه»

۱) چهار ۲) پنج ۳) شش ۴) هفت

۹۱. چه تعداد از آثار زیر در قرن هشتم نوشته شدند؟

«تاریخ گزیده، صدپند، مرصادالعباد، جمشید و خورشید، لمعات، گلستان، موش و گربه، نفحات‌الانس»

۱) دو ۲) سه ۳) چهار ۴) پنج

سؤالات پاسخ کامل

۹۲. تأثیرات حملات مغولان بر ایران را بنویسید.

۹۳. بزرگانی که در حملهٔ مغولان کشته شدند را نام ببرید.

۹۴. شعر زیر از کیست و در مورد چه موضوعی سروده شده است؟

«کس نیست که تا بر وطن خود گرید — بـــر حـــال تبـــاه مـــردم بـــد گریـــد
دی بـر سـر مـرده‌ای دوصـد شـیون بـود — امـروز یکـی نیسـت کـه بـر صـد گریـد»

۹۵. به چه دلیل بعد از حملهٔ مغول، دوست‌داران ادب به سمت تصوّف رفتند؟

۹۶. اتّفاقات تاریخی اواخر دورهٔ مغول را بررسی کنید.

۹۷. دلیل نام‌گذاری سبک عراقی به این نام چه بود؟

۹۸. وضعیت زبان و ادبیات فارسی در دورهٔ مغولان به چه شکل بود؟
۹۹. اتفاقات مثبت زبان و ادبیات فارسی در دورهٔ مغول را بررسی کنید.
۱۰۰. قالب‌های شعری استفاده شده در شعر سبک عراقی را بررسی کنید.
۱۰۱. چرا در دوران سبک عراقی قصیده کمرنگ شد و غزل جای آن را گرفت؟
۱۰۲. نثر سبک عراقی به چند جریان گرایش پیدا می‌کند؟ نام ببرید و برای هرکدام مثالی بنویسید.
۱۰۳. معروف‌ترین شاعران قرن هفتم را نام ببرید.
۱۰۴. معروف‌ترین نویسندگان قرن هفتم را نام ببرید.
۱۰۵. آثار مولوی را نام ببرید. کدام‌یک از آثار او به قلم خودش نوشته شده است؟
۱۰۶. آثار سعدی را نام ببرید.
۱۰۷. آثار فخرالدّین عراقی را نام ببرید و مشخّص کنید که این آثار به نثر هستند یا به نظم؟
۱۰۸. روش فخرالدّین عراقی در سرایش منظومهٔ عشّاق‌نامه چیست؟
۱۰۹. نام کتاب نجم‌الدّین رازی چیست و این کتاب در چه موضوعی نوشته شده است؟
۱۱۰. نوع نثر کتاب مرصادالعباد به چه صورت است؟
۱۱۱. عطاملک جوینی که بود و نام کتاب او چیست؟
۱۱۲. موضوع کتاب تاریخ جهانگشای جوینی چیست و نوع نثر آن به چه صورت است؟
۱۱۳. دربارهٔ خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی توضیح دهید و نام کتاب او را بنویسید.
۱۱۴. اقدام مهم فرهنگی خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی چه بود؟
۱۱۵. مهم‌ترین اثر شمس قیس رازی چیست؟ موضوع این کتاب چیست و چه نوع نثری دارد؟
۱۱۶. به چه دلیل در قرن هشتم فرصتی پدید آمد تا صاحبان مذاهب مختلف عقاید خود را ابراز کنند؟
۱۱۷. زبان شعر در قرن هشتم به چه صورت بود؟
۱۱۸. معروف‌ترین شاعران قرن هشتم را نام ببرید.
۱۱۹. مشهورترین نویسندهٔ قرن هشتم چه نام دارد؟
۱۲۰. درمورد خواجوی کرمانی توضیح دهید.
۱۲۱. ابن‌یمین قدرت شاعری خود را در چه موضوعی نشان داده و چه مفاهیمی در شعر او برجسته هستند؟
۱۲۲. شعر زیر از کیست و در چه قرنی سروده شده است؟

«مـــرد آزاده در میـــان گـــروه — گرچـــه خوش‌خـــو و عاقـــل و داناســـت
محتـــرم آنگهـــی توانـــد بـــود — کـــه از ایشـــان بـــه مالـــش استغناســـت
وان کـه محتـاج خلـق شـد خـوار اسـت — گرچـــه در علـــم بوعلـــی سیناســـت»

۱۲۳. در مورد حافظ شیرازی توضیحاتی را بنویسید.
۱۲۴. سلمان ساوجی در سرایش غزل‌های خود به چه کسانی توجّه داشته است؟ نام اثر او را بنویسید.
۱۲۵. درمورد عبید زاکانی و ویژگی‌های اخلاقی او توضیحاتی را بنویسید.
۱۲۶. آثار عبید زاکانی را نام برده و مشخّص کنید که کدام آثار او به نظم و کدام آثار او به نثر بودند.
۱۲۷. موضوع کتاب موش و گربه چیست؟
۱۲۸. نام کتاب حمدالله مستوفی را ذکر کرده و موضوع آن را بنویسید.
۱۲۹. مدت‌زمان حکومت تیموریان در ایران چه اندازه بود؟
۱۳۰. اتفاقات مثبت در دوران جانشینان تیمور را بررسی کنید.
۱۳۱. آیا رونق ادبیات در دوران جانشینان تیمور بنیادی بود؟ توضیح دهید.
۱۳۲. شاهرخ کدام شهر را مرکز فرمانروایی خود قرار داد؟
۱۳۳. شاهرخ و فرزندش چه تاثیری بر رشد هنر در ایران داشتند؟
۱۳۴. معروف‌ترین شاعران قرن نهم را نام ببرید.
۱۳۵. معروف‌ترین نویسندهٔ قرن نهم را نام ببرید.
۱۳۶. آثار جامی را نام ببرید.
۱۳۷. جامی هر یک از آثار خود را به تقلید از چه کتاب‌هایی به نگارش درآورده است؟
۱۳۸. دربارهٔ شاه نعمت‌الله ولی توضیحاتی را بنویسید.
۱۳۹. شاه نعمت‌الله ولی دیوان خود را در چه موضوعی به سرایش در آورده است؟
۱۴۰. نام کتاب دولتشاه سمرقندی چیست و او این کتاب را به تشویق چه کسی به نگارش درآورده است؟
۱۴۱. موضوع کتاب تذکرهٔ دولتشاه سمرقندی چیست؟

بخش ۲

پاسخ‌نامه

درس ۱

ردیف	صحیح / غلط
۱	**غلط:** در حملهٔ مغولان، خراسان که کانون فرهنگی ایران بود، ویران شد و بسیاری از مدارس،که مهد علم و فرهنگ بودند از بین رفتند.
۲	**غلط:** نجم‌الدّین کبری در حملهٔ مغولان کشته شد.
۳	**صحیح**
۴	**غلط:** در قرن هفتم قصیده از رونق افتاد.
۵	**غلط:** طبقات ناصری و مرصادالعباد از نمونه نثرهای سادهٔ سبک عراقی هستند و تاریخ وصّاف و تاریخ جهانگشا از نمونه‌های نثر پیچیدهٔ آن دوران هستند.
۶	**صحیح**
۷	**غلط:** نجم‌الدّین رازی معروف به نجم دایه کتاب مرصادالعباد را به نگارش درآورد.
۸	**صحیح**
۹	**غلط:** خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی وزیر مقتدر غازان خان و اولجایتو بود.
۱۰	**غلط:** مهم‌ترین اقدام فرهنگی خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی تاسیس عمارت ربع رشیدی در تبریز بود.
۱۱	**غلط:** در قرن هشتم زبان شعر جز در سروده‌های شاعران شاخص مثل حافظ و خواجو به سستی گرایید.
۱۲	**غلط:** خواجوی کرمانی چند مثنوی به پیروی از نظامی سرود.
۱۳	**غلط:** ابن یمین شاعر عصر سربداران، مردی دهقان‌پیشه بود که قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی آشکار کرده است.
۱۴	**غلط:** سلمان ساوجی در غزل توجه خاصی به سعدی و مولوی داشته و دارای قصایدی در سبک عراقی است.
۱۵	**صحیح**
۱۶	**غلط:** عبید زاکانی در منظومهٔ موش و گربه، ناهنجاری‌های اجتماعی را به خصوص در دو طبقهٔ حاکمان و قاضیان به شیوهٔ تمثیل بیان کرده است.
۱۷	**صحیح**
۱۸	**غلط:** کتاب تاریخ گزیده تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی عباس و تاریخ ایران را تا سال ۷۳۰ هـ.ق در بر می‌گیرد.
۱۹	**غلط:** کتاب‌های تحقیقی قرن نهم عمدتا سطحی و ادبیات این دوره نیز تقلیدی و فاقد نوآوری بود.
۲۰	**صحیح**
۲۱	**غلط:** در زمان بایسنقرمیرزا هنرمندان، قرآن کریم و شاهنامهٔ فردوسی را به خط خوش نگاشتند.
۲۲	**غلط:** جامی معروف‌ترین شاعر قرن نهم است.
۲۳	**صحیح**
۲۴	**غلط:** جامی کتاب بهارستان را به تقلید از گلستان سعدی نوشت.
۲۵	**غلط:** کتاب تذکرهٔ دولتشاه شرح احوال بیش از صد تن از شاعران ایرانی از آغاز تا زمان مؤلف است.

	جای خالی
۲۶	نجم‌الدّین کبری - کمال‌الدّین اسماعیل
۲۷	تصوّف
۲۸	حکومت عباسی
۲۹	قصیده - غزل
۳۰	مثنوی
۳۱	طبقات ناصری - مرصاد العباد - تاریخ وصّاف - تاریخ جهانگشای جوینی
۳۲	اندیشه - احساس
۳۳	مکاتیب
۳۴	گلستان - بوستان
۳۵	عشّاق‌نامه - لمعات
۳۶	نجم دایه
۳۷	مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد
۳۸	سجع - موازنه
۳۹	عطاملک جوینی
۴۰	مصنوع - دشوار
۴۱	خواجه رشیدالدّین فضل‌الله همدانی
۴۲	جامع‌التّواریخ
۴۳	ربع رشیدی
۴۴	شمس قیس رازی
۴۵	المعجم
۴۶	هشتم
۴۷	قصیده‌سرایی
۴۸	خواجوی کرمانی
۴۹	پنج‌گنج نظامی
۵۰	ابن یمین

۵۱ قناعت‌پیشگی - بی‌اعتباری دنیا

۵۲ حافظ

۵۳ سلمان ساوجی

۵۴ جمشید و خورشید

۵۵ عبید زاکانی

۵۶ موش و گربه - حاکمان - قاضیان

۵۷ رسالهٔ دلگشا - اخلاق‌الاشراف

۵۸ تاریخ گزیده

۵۹ هرات

۶۰ بایسنقرمیرزا

۶۱ جامی

۶۲ بهارستان

۶۳ تذکرةالاولیای عطّار

۶۴ تحفةالاحرار

۶۵ عارفان

۶۶ شاه نعمت‌الله ولی

۶۷ تذکرهٔ دولتشاه

۶۸ امیرعلیشیر نوایی

۶۹ شاعر

وصل کردنی

۷۰ ۱) ث ۲) الف
۳) د ۴) پ
۵) چ ۶) ح
۷) ب ۸) ذ
۹) ج ۱۰) ت
مورد «خ» یعنی مولانا، در گروه «ب» اضافه است.

۷۱ ۱) خ ۲) الف
۳) ذ ۴) چ
۵) ب ۶) ح
۷) پ ۸) ج
۹) ث ۱۰) ت
مورد «د» یعنی نفحات‌الانس، در گروه «ب» اضافه است.

سؤالات تستی

۷۲ **گزینهٔ «۲»**
نجم‌الدّین کبری در یورش مغولان به قتل رسید نه نجم‌الدّین رازی.

۷۳ **گزینهٔ «۴»**

بررسی سایر گزینه‌ها:
۱) با سقوط خلافت عباسی زبان عربی از رونق افتاد.
۲) براثر حملهٔ مغولان اکثر حاکمان از شعر روی برتافتند و به همین دلیل غزل که زبان دل و عشق بود گسترش یافت و قصیده از رواج افتاد.
۳) قالب مثنوی برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد.

۷۴ **گزینهٔ «۱»**
کتب ساده: طبقات ناصری و مرصادالعباد
کتب مصنوع: تاریخ وصّاف و تاریخ جهانگشای جوینی

۷۵ **گزینهٔ «۱»**
لمعات و عشّاق‌نامه: فخرالدّین عراقی
دیوان شمس و مکاتیب: مولوی
بهارستان و نفحات‌الانس: جامی
بوستان و گلستان: سعدی
صدپند و رسالهٔ دلگشا: عبید زاکانی

۷۶ **گزینهٔ «۳»**
تنها مکاتیب - که مجموعه نامه‌های مولوی است - به قلم خود او نوشته شده و باقی آثار را او گفته و شاگردانش نوشته‌اند.

۷۷ **گزینهٔ «۴»**

۷۸ **گزینهٔ «۲»**
کمال‌الدّین اسماعیل این شعر را در سال ۶۳۳ هـ.ق. در رابطه با قتل عام مغولان نوشت و خود او در سال ۶۳۵ هـ.ق به دست مغولان در اصفهان کشته شد.

۷۹ **گزینهٔ «۳»**
نثر کتاب گاهی ساده و گاه دارای سجع و موازنه است.

۸۰ **گزینهٔ «۴»**
مهمترین کتاب او جامع‌التّواریخ نام دارد که به نثری عالمانه و پخته نوشته شده است.

۸۱ **گزینهٔ «۱»**
سعدی، فخرالدّین عراقی، شمس قیس رازی: قرن هفتم
سلمان ساوجی، عبید زاکانی، حمدالله مستوفی: قرن هشتم
جامی، دولتشاه سمرقندی، شاه نعمت‌الله ولی: قرن نهم

۸۲ **گزینهٔ «۳»**

۸۳ **گزینهٔ «۴»**

۸۴ **گزینهٔ «۱»**
سه اثر دیگر عبید زاکانی به نثر نوشته شده‌اند.

۸۵ **گزینهٔ «۳»**
این موضوع مربوط به قرن هشتم است نه قرن نهم.

۸۶ **گزینهٔ «۲»**
جامی کتاب بهارستان را به تقلید از گلستان سعدی نوشت.

۸۷ **گزینهٔ «۲»**

بررسی موارد نادرست:

تذکرهٔ دولتشاه: دولتشاه سمرقندی / تاریخ گزیده: حمدالله مستوفی / جامع‌التّواریخ: فضل‌الله همدانی / لمعات: فخرالدّین عراقی)

۸۸ **گزینهٔ «۲»**

مکاتیب، لمعات، تاریخ جهانگشای جوینی، رسالهٔ دلگشا، تذکرهٔ دولتشاه: نثر

عشّاق‌نامه، جمشید و خورشید: نظم

۸۹ **گزینهٔ «۳»**

تحفه‌الاحرار، عشّاق‌نامه، موش و گربه، جمشید و خورشید: نظم

بهارستان، گلستان، المعجم، نفحات‌الانس: نثر

۹۰ **گزینهٔ «۲»**

تاریخ جهانگشا، المعجم، جامع‌التّواریخ، مرصادالعباد، عشّاق‌نامه: قرن هفتم

اخلاق‌الاشراف، تاریخ گزیده: قرن هشتم

بهارستان، تذکرهٔ دولتشاه: قرن نهم

۹۱ **گزینهٔ «۳»**

مرصادالعباد، لمعات، گلستان: قرن هفتم

تاریخ گزیده، صدپند، جمشید و خورشید، موش و گربه: قرن هشتم

نفحات‌الانس: قرن نهم

سؤالات تشریحی

۹۲ به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران آسیب‌های عمده‌ای رساندند. خراسان که کانون فرهنگی ایران بود، ویران شد و بسیاری از مدارس که مهد علم و فرهنگ بودند از بین رفتند.

۹۳ عطّار نیشابوری، نجم‌الدّین کبری و کمال‌الدّین اسماعیل.

۹۴ این شعر سرودهٔ کمال‌الدّین اسماعیل است که دربارهٔ قتل عام مغولان در اصفهان در سال ۶۳۳ نوشته شد.

۹۵ با حملهٔ ویرانگر مغولان و بعد از آن، هجوم وحشیانهٔ تیمور و حکومت ظالمانهٔ این دو، نه تنها بناها و آبادانی‌ها، بلکه بنیان فرهنگ و اخلاق نیز تباه و ویران گردید و دوستداران فرهنگ و اخلاق که سرخورده و مأیوس شده بودند اغلب منزوی شدند و به تصوّف پناه بردند تا به آرامش برسند و برای تسکین خود به ادبیّاتی روی آوردند که بر عواطف انسانی، ترویج روحیهٔ تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و اعتقاد به بی‌ثباتی دنیا تکیه داشت.

۹۶ بساط حکومت آخرین خلیفهٔ عباسی (المستعصم بالله) برچیده شد؛ با توجه به پایان یافتن خلافت، زبان رسمی و رایج عربی و نگارش به آن از رواج افتاد؛
توجه به زبان فارسی که زبان تودهٔ مردم بود، رونق بیشتری گرفت.

۹۷ بعد از مغول، کانون‌های فرهنگی ایران از خراسان به عراق عجم منتقل شد. این امر از زمان سلجوقیان آغاز شده بود، اما خراسان هنوز به طور کامل ویران نشده بود. شاعران و نویسندگان بزرگ در این دوره غالباً از اهالی عراق عجم بودند. شهرهای عراق عجم: اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی و... .

۹۸ مثل بسیاری از دانش‌های دیگر، با دوره‌های پیش از خود متفاوت شد و به نوعی دچار سستی و نابسامانی گردید، زیرا بسیاری از دانشمندان و ادیبان کشته و یا متواری شدند و دیگر از دربارهای ادب‌دوست و خاندان‌های فرهنگ‌پرور خبری نبود.

۹۹ باعث رشد زبان و ادبیات و اعتبار ادیبان و اندیشمندان شد. با انتقال قدرت از خراسان به مرکز ایران، زبان و ادبیات فارسی در ناحیهٔ عراق عجم گسترش یافت.
در حوزه‌های ری، فارس، همدان و اطراف آنها آثار ارزشمندی پدید آمد و زمینه‌هایی برای تغییر سبک از خراسانی به عراقی ایجاد شد.
در این زمان قالب‌های جدیدی نیز در شعر و نثر پدید آمد.
زبان و ادبیّات فارسی در این عصر به اوج شکوفایی خود رسید و در هر زمینه ادیبان، شاعران و نویسندگانی ظهور کردند که سرآمد دوران خود و بعد از خود بودند.

۱۰۰ قصیده که پیش از این در خدمت ستایش فرمانروایان بود، کمرنگ شد و غزل که زبان دل و عشق بود، گسترش یافت.
قالب مثنوی نیز برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد و در نمونه‌های ارزشمندی مانند مثنوی مولوی، حماسه‌های عرفانی سروده شد که قهرمانش، انسان پاک‌نهاد و خداجویی است که به نبرد با هوای نفس می‌پردازد.

۱۰۱ زیرا اکثر حاکمان از شعر روی برتافتند؛ درنتیجه قصیده که پیش از این در خدمت ستایش فرمانروایان بود، کمرنگ شد و غزل که زبان دل و عشق بود، گسترش یافت.

۱۰۲ به دو جریان گرایش پیدا کرد:
یکی «ساده‌نویسی» در آثاری مثل طبقات ناصری و مرصادالعباد و دیگر«پیچیده نویسی»، با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت که در آثاری چون تاریخ وصّاف و تاریخ جهانگشای جوینی دیده می‌شود.

۱۰۳ ۱.مولانا جلال‌الدّین بلخی مشهور به مولوی۲. سعدی ۳. فخرالدّین عراقی

۱۰۴ ۱. نجم‌الدّین رازی ۲. عطاملک جوینی ۳. خواجه رشیدالدّین فضل‌الله ۴. شمس قیس رازی

۱۰۵ مثنوی معنوی،دیوان شمس، فیه‌مافیه، مجالس سبعه و مکاتیب که تنها کتاب مکاتیب به قلم خود مولاناست و دیگر کتب را او می‌گفته و شاگردانش می‌نوشتند.

۱۰۶ گلستان به نثری مسجّع و بوستان در قالب مثنوی.

۱۰۷ مثنوی عشّاق‌نامه (به نظم) و کتاب لمعات که در آن سیر و سلوک عارفانه را در قالب نظم و نثر بیان کرده.

۱۰۸ در هر فصل این مثنوی به یکی از مباحث عرفانی پرداخته و سخن را با تمثیل و حکایت به پایان رسانده است.

۱۰۹ مرصادالعباد من‌المبدأ الی‌المعاد در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی.

۱۱۰ نثر کتاب گاهی ساده و گاه دارای سجع و موازنه است.
علاوه بر این نویسنده در خلال موضوعات کتاب، احادیث، آیات و اشعاری از خود و شاعران دیگر نقل می‌کند.
این اثر که نثری شیوا، آراسته و دل‌انگیز دارد، در بین متون عارفانه از مرتبه‌ای والا برخوردار است.

۱۱۱ از نثرنویسان قرن ۷ است که خاندان او از افراد با نفوذ حکومت مغولان بودند.
وی از نوجوانی به کارهای دیوانی پرداخت و در سفرهای متعددی حضور داشت و اطّلاعات فراوانی دربارهٔ تاریخ مغولان کسب کرد، که موجب تألیف کتاب تاریخ جهانگشا شد.

۱۱۲ این کتاب در شرح ظهور چنگیز، احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان، فتح قلعه‌های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صبّاح نوشته شده است. نثر این کتاب مصنوع و دشوار است.

۱۱۳ از چهره‌های علمی و سیاسی در عصر ایلخانان که وزیر مقتدر غازان‌خان و اولجایتو بود.
مهمترین کتاب او جامع‌التّواریخ نام دارد که به نثری عالمانه و پخته نوشته شده است.

۱۱۴ اقدام مهم فرهنگی او تأسیس عمارت ربع رشیدی در تبریز است که در حکم دانشگاه آن زمان بوده است.

۱۱۵ اثر معروفش، المعجم فی معاییر اشعارالعجم، از نخستین و مهمترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر است که نثری ساده و عالمانه دارد.

۱۱۶ در این دوران به دلیل بی‌اعتقادی برخی از ایلخانان مغول و بی‌تعصّبی برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج، فرصتی پدید آمد تا صاحبان مذهب‌های مختلف عقاید خود را ابراز کنند.

۱۱۷ زبان شعر جز در سروده‌های شاعران شاخص مانند خواجو و حافظ، به سستی گرایید.

۱۱۸ ۱. خواجوی کرمانی ۲. ابن یمین ۳. حافظ ۴. سلمان ساوجی ۵. عبید زاکانی

۱۱۹ حمدالله مستوفی

۱۲۰ از غزل پردازان برجستهٔ قرن هشتم است؛ شاعری که غزل‌های او بر حافظ نیز تأثیرگذار بوده.
خواجو چند مثنوی به پیروی از پنج گنج نظامی سروده که نشان‌دهندهٔ استادی او در شاعری است.
شعر او در مجموع کمال‌یافته و پخته است.

۱۲۱ او قدرت شاعری خود را در قطعات اخلاقی آشکار کرده است و در شعر خود قناعت پیشگی و بی‌اعتباری دنیا را مورد تأکید قرار می‌دهد.

۱۲۲ ابن یمین. این شعر در قرن هشتم سروده شده است.

۱۲۳ از شاعران سرآمد قرن هشتم است. او با تلفیق عشق و عرفان، غزل فارسی را به کمال رسانید. لحن سخن او گزنده، طنزآمیز و سرشار از خیرخواهی و اصلاح‌طلبی است. در غزل او، فرهنگ گذشتهٔ ایران با همهٔ کمال ایرانی - اسلامی خود رخ می‌نماید.

۱۲۴ او در سرایش غزل توجه خاصی به سعدی و مولوی داشته و دارای قصایدی در سبک عراقی است. نام اثر او مثنوی جمشید و خورشید است که به شیوهٔ داستان‌های نظامی سروده شده است.

۱۲۵ شاعر خوش‌ذوق و آگاهی است که نکته‌یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی او معروف است.
او شاعری بود که ناملایمات اوضاع آشفتهٔ روزگار خود را بر نمی‌تافت و تزویر و ریاکاری حاکمان را در آثارش به تصویر می‌کشید.

۱۲۶ موش و گربه به نظم
رسالهٔ دلگشا، صدپند و اخلاق‌الاشراف به نثر.

۱۲۷ او در منظومهٔ موش و گربه، ناهنجاری‌های اجتماعی را به خصوص در دو طبقهٔ حاکمان و قاضیان به شیوهٔ تمثیل بیان کرده است.

۱۲۸ تاریخ گزیده. این کتاب تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی عباس و تاریخ ایران را تا سال ۷۳۰ هـ.ق در بر می‌گیرد.

۱۲۹ تیموریان تقریبا از نیمهٔ دوم قرن هشتم تا اوایل قرن دهم در ایران حکومت کردند و ویرانگریشان را ادامه دادند.

۱۳۰ بازماندگان تیمور همچون بازماندگان چنگیز، کم و بیش از فرهنگ ایرانی تأثیر پذیرفتند و بعد از مدّتی در ایران متمدّن شدند. در عهد آنان، علاوه بر گسترش هنرهایی چون مینیاتور، معماری و تذهیب، تاریخ نویسی نیز به همان اسلوب ساده رواج یافت و ادبیات رونقی تازه گرفت و کسانی مانند جامی و دولتشاه کتاب‌های ارزشمندی نوشتند؛ هر چند این رونق، بنیادی نبود و کتاب‌های تحقیقی این دوره عمدتاً سطحی و ادبیّات این دوره نیز تقلیدی و فاقد نوآوری بود.

۱۳۱ این رونق بنیادی نبود و کتاب‌های تحقیقی این دوره عمدتاً سطحی و ادبیات این دوره نیز تقلیدی و فاقد نوآوری بود.

۱۳۲ هرات.

۱۳۳ شاهرخ با علاقه‌ای که به هنر و فرهنگ اسلامی پیدا کرده بود، از هنرمندان خوشنویس، نقّاش و شاعر حمایت نمود. بایسنقر میرزا پسر او نیز هنرمند و هنردوست بود و در زمان او هنرمندان، قرآن کریم و شاهنامهٔ فردوسی را به خط خوش نگاشتند و با تصاویری زیبا آراستند و آثاری ماندگار از هنر اسلامی عرضه کردند.

۱۳۴ ۱. جامی ۲. شاه نعمت‌الله ولی

۱۳۵ دولتشاه سمرقندی

۱۳۶ ۱. بهارستان ۲. نفحات‌الانس ۳. تحفه‌الاحرار

۱۳۷ او کتاب بهارستان را به سبک گلستان سعدی نوشت و در کتاب نفحات‌الانس خود نیز شیوهٔ تذکرة‌الاولیای عطّار را در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان به کار برد. او همچنین مثنوی‌هایی به پیروی از نظامی سرود که تحفة‌الاحرار یکی از آنهاست.

۱۳۸ از شاعران قرن نهم است که در تصوّف و طریقت مقامی بلند داشته و سرسلسلهٔ صوفیان نعمت‌اللّهی به شمار می‌رود.

۱۳۹ دیوان شعری او و مضامین عرفانی دارد.

۱۴۰ تذکرهٔ دولتشاه. او این کتاب را به تشویق امیرعلیشیر نوایی نوشته است.

۱۴۱ این کتاب شرح احوال بیش از صد تن از شاعران ایرانی از آغاز تا زمان مؤلف است.